

UDK 27-1-184Turčinović J.

Primljeno: 8. 2. 2016.

Prihvaćeno: 18. 4. 2016.

Izvorni znanstveni rad

ŠTO JE TEOLOGIJA? POIMANJE TEOLOGIJE U MISLI JOSIPA TURČINOVIĆA

Stjepan KUŠAR

Hrvatsko katoličko sveučilište

Ilica 242, 10 000 Zagreb

stjepan.kusar@gmail.com

»Teologija
nije mišljenje o riječima,
nego o stvarnostima«

(J. Turčinović, *Odjeci vjere*, 126)

Sažetak

Članak nastoji predstaviti poimanje teologije koje je prisutno u objavljenim tekstovima prof. dr. Josipa Turčinovića (1933. – 1989.). On sam to pitanje nije izravno obrađivao, ali je poimanje teologije kao razumijevanja vjere posvuda u njega prisutno, a koji put i uzgred natuknuto. Rekonstrukcija toga *modo exercito* danog poimanja polazi od njegovih tekstova, koji su uglavnom kerigmatične naravi, te obrađuje najprije Turčinovićevo poimanje vjere u trojedinoga Boga kao temelja teologije. Potom su prikazane, u tekstovima razlučive, glavne dimenzije pojma teologije: ona se konfigurira kao razumijevanje vjere i govor o Bogu te kao reflektirani oblik samorazumijevanja Crkve i kao javnosti okrenuto lice vjere. U svemu je prisutna nota kritike kao vjeri i teologiji neophodno potrebnog razlučivanja datosti u Crkvi i društvu te nota prakse ili obistinjanja vjere u životu vjernika i njegove zajednice. U završnom dijelu su istaknute neke konzekvencije koje se dadu izvesti iz Turčinovićeva poimanja teologije, a tiču se osobe teologa i njegova rada, istraživanja naše teološke baštine te neophodne polidijalgičnosti teologije u suvremenim kulturnim i društvenim uvjetima.

Ključne riječi: teologija, vjera, evanđelje, Josip Turčinović, Isus Krist, trojediti Bog, Crkva, kultura, društvo.

Uvod

Povrh opće poznatih odredaba neke znanosti, u našem slučaju kršćanske teologije – odredbe ili definicije koje se lako mogu konzultirati u odgovarajućim

leksikonima i enciklopedijama – od posebnog je interesa uvid u to kako se u jednog autora, u samoj praksi njegova bavljenja teologijom, pokazuje što je to teologija. Sama pak ta stvar postaje upravo intrigantnom ako se dotični autor nije nigdje sustavno izjasnio o svojem shvaćanju teološke znanosti, makar je iza sebe ostavio podosta materijala u kojima su obrađivane teološke teme. Upravo je to slučaj u Josipa Turčinovića (1933. – 1989.), dugogodišnjeg profesora na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Zagrebu (1964. – 1989.). Stjecajem povijesnih okolnosti u kojima se našla Katolička crkva na prostoru bivše države – Jugoslavije – i u kojima je Turčinović djelovao te zbog njegova neuobičajeno široko razgranatog djelovanja u Crkvi i na polju kulture on naprosto nije dospio dati svojem sustavnom bavljenju teološkim temama definitivnu pisanu formu, a još je manje dospio to »ukoričiti«.

Takvo stanje stvari izazov je da se pogleda u dostupne objavljene tekstove te se iz njih pokuša eruirati poimanje teologije jednog teologa kao što je Turčinović, tim više što se njegovo bavljenje teologijom odvijalo u prijelaznom vremenu Drugoga vatikanskog koncila te u poslijekoncilskom dobu obilježeno burnom recepcijom koncilskih tekstova kojima je svrha orijentirati život vjernika i djelovanje Crkve u našem vremenu. U ovom se članku, dakle, kanimo usredotočiti na Turčinovićevo poimanje teologije.¹ Same teološke teme dodirnut ćemo tek rubno, u mjeri u kojoj je to potrebno kada se ima u vidu tema i njezine granice.

Prethodni uvid u Turčinovićeve objavljene tekstove, uvid koji se u tijeku proučavanja sve više učvršćivao, sugerira nam plan izlaganja u tri dijela: najprije valja dati uvid u *status fontium* te ih ukratko karakterizirati (I). U drugom, središnjem i glavnom dijelu izlaganja (II), potrebno je najprije istaknuti temelj na kojem Turčinović kao teolog stoji i s kojeg on polazi u svojem teološkom poslu: *fides qua fundamentum inconcussum theologiae* (1). Nakon te ključne odredbe valja u četiri koraka odrediti i prikazati Turčinovićevo poimanje teologije: teologija je vjera koja ide za razumijevanjem same sebe kao čina i kao sadržaja – *fides quaerens intellectum* (2); u tome je pak teologija u prvom redu govor o Bogu – *sermo de Deo* (3); pritom je od početka jasno da je u kršćanskoj vjeri riječ o vjeri Crkve pa nam se teologija također pokazuje kao reflektirani oblik samorazumijevanja zajednice vjernika – *reflexio autocomprehensionis Ecclesiae* (4). Kako pak vjera nije samo privatna stvar osobe i njezine crkvene zajednice, nego ujedno ima i svoje društvenoj javnosti okrenuto lice, valja nam

¹ Za osnovne bio-bibliografske informacije o Josipu Turčinoviću upućujemo na drugi svezak njegovih izabranih spisa: Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 463–478, 495–496. Ovo je prerađen tekst mojeg izlaganja održanog 4. XII. 2015. u Zagrebu.

teologiju shvatiti također kao kulturnoj ili, strože uzeto, intelektualnoj javnosti okrenuto lice vjere – *facies publica fidei* (5). Time su natuknute dimenzije pojma teologije na temelju kojih ćemo u završnom dijelu (III) upozoriti na neke konzekvencije koje slijede iz prethodnog prikaza i koje se nameću teološkom promišljanju; ističemo samo tri: osobu teologa, odnos vjere i povijesti kroz istraživanje naše teološke baštine te polidijalosti teologije, tj. potrebu višestrukog dijaloga koji je ona obvezana voditi na više razina u intelektualnoj javnosti našeg vremena.

Ovdje je riječ o onome što se u samim izvorima pokazuje kao središnje i odredbeno za Turčinovićevu shvaćanje teologije. To dakako nije dano u toj formi i nije po tom sustavnom redu složeno kako to kanimo prezentirati, nego je prisutno u tekstovima, ali uvijek rečeno u funkciji njihove tematike i često na način uzgredne napomene čija je svrha pokazati vidik pod kojim autor ili govornik obrađuje svoju temu. Kad se pak takva misao hoće prikazati, onda je neophodno nastojanje da joj se dade sustavna forma, ali ne prema nekom unaprijed konstruiranom rasteru koji bi se nametao toj misli ili, još gore, prema nekom kalupu u koji bi se misao ugurala. Naprotiv, težišta sustavnog prikaza, pa utoliko i sama njegova sustavna forma, moraju se izvesti iz samih tekstova. Šire pak gledano, ovaj pokušaj odredbe pojma teologije u Turčinoviću ujedno daje i jedan početni uvid u njegovu teološku misao u cjelini; taj bi uvid, dakako, trebalo onda detaljnije razraditi pod vidikom teoloških tema kojima se on bavio.

1. *Status fontium*

Polazimo od činjenice da je Josip Turčinović bio katolički svećenik i katolički teolog, profesor na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu te, kao takav, ravnatelj izdavačke kuće i centra za koncilski istraživanja i dokumentaciju »Kršćanska sadašnjost«. Njegovo poimanje teologije valja nam shvatiti u tom okviru i u tom kontekstu. To da je on svećenik i teolog ima jednu temeljnu pretpostavku, zapravo – iz nje se izvodi. Riječ je o kršćanskoj vjeri u njezinoj katoličkoj inačici. Ta je pretpostavka egzistencijalne naravi, Turčinovićev temeljni životni izbor. On je volio vjerovati Isusu njegova Boga – bez te opcije on nije razumljiv ni u svojem govoru ni u svojim djelima.

Njegovo svećeništvo ističemo iz dvaju razloga: on po svemu sudeći ne bi bio teolog da nije izabrao svećeničko zvanje u Crkvi – danas je to drukčije... I drugo, upravo njegovoj svećeničkoj – liturgijskoj – djelatnosti imamo zahvaliti postojanje triju svezaka njegovih teoloških propovijedi, zapravo homilijâ, odr-

žanih u nedjeljnim i blagdanskim misnim slavljinama u kapelici Ranjenog Isusa podno nebodera na početku Ilice u Zagrebu.²

Izvori na temelju kojih pokušavamo prikazati Turčinovićevu poimanje teologije jesu njegovi pisani i objavljeni tekstovi. Po stilu i po sadržaju oni se daju razvrstati u pet skupina:

- a) Tekstovi koje je on sam redigirao: uz disertaciju o Pejkiću i habilitaciju o Vramcu³ imamo još nekoliko članaka kojima je tematika uglavnom ekleziološke i historijsko-teološke naravi, ali uvijek s pogledom na sadašnji trenutak. Sabrani su, uz još neke druge tekstove, u dva sveska izabranih spisa *Misao vjere*⁴ i *Odjeci vjere*⁵.
- b) Tri knjige njegovih homilija i nagovora *Glas iz Ranjenog*: snimljena izgovorena riječ, naknadno »skinuta s vrpce« i redigirana zahvaljujući u prvom redu nastojanjima i maru Stelle Tamhine i Bonaventure Dude. Uz homilije tu su objavljeni i neki tekstovi predavanja i nagovora pastoralno-duhovnog karaktera.⁶ Riječ je o biblijsko-teološkim homilijama: one pretpostavljaju duboko poznavanje Pisama čitanih i promišljenih teološki školovanim umom.⁷

² Kako su vjera i svećeništvo oblikovali Turčinovićev život, postupanje i mišljenje predstavlja središnju temu koje bi se trebao prihvatiti neki budući pisac njegove biografije. Narav i okvir našeg teksta zahtijevaju da se ta tematika ostavi po strani. Ipak upozoravamo na lijepa svjedočanstva suradnika, prijatelja i vjernika sabrana u: *Kana*, 21 (1990.) 10.

³ Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Misionar Podunavlja Bugarin Krsto Pejkić (1665–1731). Njegovo doba i njegove rasprave o islamu i pravoslavlju*, Zagreb, 1973.; Josip TURČINOVIĆ, *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog*, Zagreb, 1995. U ovim historijsko-teološkim radovima vidi se svestrana obaviještenost o predmetu istraživanja, kritika izvora i odmjerene prosudbe o misli i djelu Vramca i Pejkića. U monografiji o Vramcu posebno je dojmljivo Turčinovićevu veoma obazrivo i jasno ispravljanje i dopunjavanje rezultata njemu prethodećih istraživanja te isticanje povijesno-spasenjske dimenzije Vramčeve misli. Pejkić, koji markira početak kontroverzistike na našim prostorima, zapravo je Turčinovićevu teološku otkriće jer se o njemu nije gotovo ništa pisalo.

⁴ Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere. Izabrani spisi 1*, Stjepan Kušar (ur.), Zagreb, 2010.

⁵ Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere. Izabrani spisi 2*, Stjepan Kušar – Stella Tamhina (ur.), Zagreb, 2013.

⁶ »Propovijedao je koristeći svoje golemo teološko znanje i proročko nadahnuće učeći slušateljstvo teološkom promišljanju. To znači da nas je iznimno cijenio«, svjedoči o Turčinovićevoj navjestiteljskoj riječi Stjepan Sučić, u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, Stella Tamhina (ur.), Zagreb, 1997., 8. U ostalim dvama svescima homilija također su veoma dojmljiva svjedočanstva Josipa Bratulića, Mirka Ivanjeka i Stjepana Licea. Uvijek je isticana dubina i novost misli koja se rađala iz Josipova susreta s tekstom Pisama.

⁷ To se lijepo vidi kada se usporede homilije s predavanjima i nagovorima. Usp. homiliju uz svetkovinu Presvetog Trojstva, u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, 79s; Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Vrijeme Duha – vrijeme Crkve*, Stella Tamhina (ur.), Zagreb, 1998., 113s, s predavanjem o »nekim novozavjetnim prole-

- c) Intervjui u novinama i časopisima, objavljeni u drugom svesku njegovih spisa *Odjeci vjere*.
- d) Recenzije i kritike objavljene u prvom svesku izabranih spisa *Misao vjere*.⁸
- e) Nekoliko tekstova literarnog i literarno-kritičkog karaktera objavljenih u drugom svesku njegovih spisa *Odjeci vjere*; valja imati na umu da je Josip Turčinović diplomirao također komparativnu književnost i staroslavenski jezik.

Kao što se vidi, nemamo tekstova koji se izravno bave pitanjem teologije kao znanosti u sustavnom vidiku. K tome su također rijetki tekstovi koji izravno i uobičajenom teološkom metodom obrađuju neki teološki problem ili temu. Zašto takvo stanje izvora? Najbolje je to izrazio Aldo Starić, njegov mlađi kolega, također rodом iz Istre, koji je, slično Josipu Turčinoviću, u našem glavnom gradu svojim djelovanjem pridonio živosti vjere i razvoju teološke misli: »Josip Turčinović je svoje vrijeme utrošio u izdavanje tuđih tekstova, a za svoje nije imao vremena.«⁹

Takvo stanje izvora na prvi pogled otežava posao oko eruiranja Turčinovićeve poimanja teologije, tim više što nema tekstova koji bi izravno tematizirali teologiju pod vidikom univerzitetske discipline i nastojali je osvijetliti s metodološke, eklezijalne i kulturološke strane. To je razlog zašto njegove tekstove moramo iščitavati ne samo pod vidikom onoga što kažu nego i pod vidikom načina *kako* kažu to što kane reći. Riječ je dakle o praksi teologije – to znači: teologija je kao iskušana i trajno promišljena vjera *modo exercito* u Turčinovića posvuda prisutna tako da kod njega možda smijemo govoriti upravo o teološkoj egzistenciji.

Taj nedostatak (ako se u Turčinovićevu slučaju tako smije reći) kanimo okrenuti u prednost. Tekstovi kojima raspoložemo sadrže sve potrebne elemente za odredbu toga što je teologija u Turčinovićevoj misli. Osim toga oni pokazuju koliko je njegova teološka misao plodna u navjestiteljskom smislu:

---

gomenama za vrednovanje euharistije«, u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvodjenje u Kristovo otajstvo*, 155s i s »natuknicama« o »Ocu Gospodina našega Isusa Krista«, u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. U Očevoj kući*, Stella Tamhina (ur.), Zagreb, 1999., 157s. Ti su tekstovi preuzeti u: Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*.

⁸ Naslov *Misao vjere* upozorava na to da je riječ o mišljenju koje se rađa iz slušanja i poslušanja poruke spasa i vjerovanja u Onoga koji ju daje; to nije isto što i samorefleksija vjerujućeg subjekta koji se pita o apriornim uvjetima mogućnosti svoje vjerničke opcije (što je moguće i potrebno, ali za Turčinovića nije primarno), nego je to dijaloška misao nastala iz poslušanja poruke. *Odjeci vjere* pak kane upozoriti na to da ta misao ima svoj »prostor« u kojem »odjekuje«: Crkvu i društvo, kulturnu javnost.

⁹ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvodjenje u Kristovo otajstvo*, 6.

svetopisamska poruka (riječ Božja) i vjera kao odgovor toj poruci toliko su živo i neposredno izrečene da se čitatelj na svakoj stranici osjeća izravno oslovljen: Riječ je o tvojoj stvari, stvari koja je ujedno i Božja stvar! Ne može se, naime, niti se smije previdjeti kerigmatička ili navjestiteljska dimenzija Turčinovićeve teološke misli jer je teologiji stalo do komunikacije njezina sadržaja u Crkvi i izvan Crkve kao i do dijaloga s drugim oblicima ljudskog znanja.

Takvo stanje izvora sugerira kao najprikladniji pristup i način izlaganja onaj koji smo u uvodu istaknuli.

2. Dimenzije pojma teologije

Kao i svaka misao tako se i teološka rađa iz razuma u njegovu dijalogu sa zbiljom, uključujući i refleksiju mislećeg čovjeka nad samim sobom. To je od početka filozofije bilo dovoljno da se dopre do »Boga filozofâ«, o čemu svjedoči cjelokupna povijest filozofije (ne samo do Hegela nego i dalje). Međutim, nije to u pitanju kad se pitamo o temelju Turčinovićeve teologije. On je to poznao iz svojeg studija teologije – i prepustio drugima da se time bave. Njegova teološka misao rađa se iz onoga što se otrcanom formulom kaže: razum vjerom prosvijetljen. Ne kanimo ni napadati ni braniti tu formulu, nego idemo za tim da sagledamo što je za Turčinovića vjera. Pritom dakako imamo na umu da vjera nikad nije bez razumijevanja; vjernik *inchoative*, na neki početni još nerefektirani način razumije to da vjeruje, što vjeruje i nadasve u koga vjeruje.

2.1. Vjera: fundamentum inconcussum theologiae

Vjera je prema Turčinoviću prvi čovjekov egzistencijalni čin, temeljna gesta koja nosi i prožima sve što čovjek poduzima na svim poljima svoje djelatnosti. Posvuda je prisutno apriorno i nerefektirano uvjerenje da ima smisla to što se namjerava poduzeti, to čega se čovjek laća i što čini. Turčinović je to izrekao na jedinstven način: »Čovjek je zvan da doista čini drugačije i novo. Ono čime to čini jest ono kako vjeruje. A ta vjera ima mnogo stupnjeva: od prirodne vjere do vjerovanja Bogu da ima smisla trošiti se, činiti i ono što znamo da nema naplate.«¹⁰

¹⁰ Ovaj navod, koji uvjerljivo ocrtava Turčinovićev vjernički stav, preuzimamo iz: Kana, 22 (1991.) 10, 28, gdje se kaže da je to izrekao »u propovijedi«. Nismo uspjeli pronaći u kojoj. – Tematika vjere je sveprisutna u njegovim tekstovima; izdvajamo sljedeće: »Oklijevanja i putovi vjere« te »Vjera kao odnos s Bogom«, u: Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 47s, 135s. Tekstovi o »svjedocima vjere« (J. Dobrila, B. Milanović, A. Kresina), vidi u: *Isto*, 345s, 377s, 421s. Svoje homilije običavao je završiti ovim ili sličnim riječima: »Stanimo

Tu je najprije istaknuta činjenica čovjekove *pozvanosti* da djeluje – živjeti znači svrhovito djelovati. Riječ je o praktičnoj strani života koja se očituje u deliberaciji o ciljevima i o njihovu ostvarenju. U tom je smislu interes uma doista praktičan, usmjeren na djelo. Djelo se pak ne iscrpljuje u ponavljanju uvijek jednakoga, ono ima biti izrazom stvaralaštva pa je djelo učinak činidbe drukčijega i novoga. To je stoga što se u tijeku vremena mijenjaju okolnosti i izazovi s kojima je misleći čovjek suočen: na njih mu valja primjereno odgovoriti u djelu. »Drukčije i novo« nisu dakle izraz hira za novotarijama, nego su izraz čovjekove povijesne svijesti: on je svjestan svojega ljudskog poslanja (njemu je poziv »biti čovjek« i to odjelotvorivati u djelu) i mijenâ svojega ljudskog stanja u vremenu kao i promjena situacija i njihovih izazova s kojima je suočen. Relacija koja se pritom uspostavlja između njega i onoga što je u savjesti spoznao da mu je činiti jest uvjerenje, vjerno pouzdanje da ima smisla, da je dobro posvetiti se djelu i tako odgovoriti svaki put novom izazovu koji dolazi izvana i stoji u korelaciji s unutarnjom pozvanošću.

To se smije nazvati prirodnom vjerom.¹¹ Ona se ne manje izvorno ali mnogo intenzivnije i otvorenije pokazuje na razini međuljudskih odnosa, kad vjerujemo jedni drugima »na riječ«, kad se pouzdajemo jedni u druge u smislu »držanja dane riječi« ili obećanja – nije li čovjek jedino živo biće koje je u stanju obećati? – a oslanjanje na obećanje jest vjerovanje drugomu. To vjerovanje drugomu u danim okolnostima očituje se i kao pouzdanje u drugoga u smislu da je on »životni oslonac« i to ne samo za »stare dane« nego za stalno. Bez toga je ljudski život ne samo nezamisliv nego i neostvariv.¹² U tom smislu vrijedi: »Vjerujem u tebe!«

Ta vjera prekoračuje samu sebe u vjeru kao »religiozni stav«. U njemu je odlučujuće to »da se subjekt budi te se bitno ostvaruje u odnosu prema transcendentiji, prema nekom transcendentnom«¹³. Transcendentni naslovnik vjere je Bog ili općenitije rečeno: ono božansko, ono koje si čovjek sam ne može napraviti ni reći, nego ga može tek primiti u povjerenju ako i kada mu se to transcendentno otkriva. Pritom je čovjekov »vlastiti poziv« i njegovo samostvarivanje nešto što se »nužno i neizbježno« pokazuje »kao samoporađanje,

---

tu i ispovjedimo svoju vjeru«, Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, 72.

¹¹ Možda bi bilo bolje reći »naravna vjera« jer je narav počelo djelovanja bića, dok je »priroda« ono čemu se priradaju ili po rađanju pridružuju uvijek nova bića.

¹² Nije slučajno da hebrejski izraz za vjeru u Bibliji ima u svojem korijenu značenje »osloniti se na...« Usp. Iz 7,9b.

¹³ Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 90; navodi ovog odlomka jesu iz članka »Savjest, sloboda, zakon«, 89s.

kao iskoračenje u nešto gdje je kriterij za istinitost toga u probuđenosti savjesti i u njezinu ostvarivanju, u njezinu pretvaranju u čin; hoće se reći: u postupanju po savjesti u svemu, na svim područjima života. Za taj religiozni stav, za religiozni pristup životu i za postupanje koje odatle slijedi i time se motivira odlučujući je upravo taj poziv savjesti koja progovara u odnosu prema transcendentnom, prema Bogu. Preduvjet za to jest bitno sloboda.« To znači: vjerovati se može samo iz slobode, u slobodi i za slobodu. Odatle se budi *nova* sloboda za angažman iz vjere...

Kršćanskoj je vjeri sve to vlastito, ali ona svemu tome daje poseban pečat i usmjerenje jer je ona odgovor na jednu poruku: ona se rađa iz *slušanja* poruke te se konfigurira kao specifična forma života iz po-slušanja. Ta poruka ili riječ nije rečenica, ni princip, ni teorija, nego je riječ koja je uosobljena, koja je Netko, Jedan kojega su kršćanski vjernici prepoznali, koji im je bio naviješten i iskustvo koje su imali. U tom Jednom – u Isusu Kristu – apostoli su prepoznali i u njihovu slijedu kršćanski vjernici »prepoznaju prisutnoga Boga. Njega su onda ti njegovi svjedoci propovijedali. Riječ o tom čovjeku, u kojem su otkrili Boga na djelu, prisutnoga Boga, jest srž svega kršćanstva«¹⁴ – evanđelje, radosna vijest četveroliko »uknjižena«. Ta riječ otkriva pogled »na čovjeka kakav je u sebi s najviše i najšire perspektive, naime one Božje«; tek iz nje »može čovjek sebe spoznati u totalitetu bića i određenja pa u toj svijesti urediti sav život«. ¹⁵ U tom smislu kršćanski vjernik vjeruje Isusu njegova Boga; i dalje: on se pouzdaje u njega, oslanja se na njega i upire o njega pa mu odatle pritiječe nova snaga za život. U Isusu Kristu mu se naime pokazuje da je Bog svemu ljudskom djelovanju prethodno već iskoraknuo prema čovjeku s naumima dobra: spas za čovjeka. Vjera to prihvaća i tomu odgovara, a vjernik se trudi biti čovjekom koji Bogu odgovara, Bogu »paše«.

Tu se rađa čuđenje nad Bogom koji je »u Isusu Kristu pokazao što čuti« za svoje stvorenje; u Isusu Kristu »Božji je život 'izživljen' također iz ljudskih mogućnosti«. ¹⁶ Isus je »mjesto« na kojem se u ovom svijetu događa iskustvo Boga: On je »za sve put u dodir s otajstvom Boga, Boga nevidljivoga, kojeg nitko nije vidio, ali mu djela, plodove, ozračje vidi, sluti, napipava svatko tko je s Isusom i tko vjeruje Isusu«¹⁷. Zato vjerovati u Boga znači isto što i »vjerovati u Isusa

¹⁴ Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 90; kristalnom jasnoćom izraženo u nagovoru »Kako se postavljamo prema evanđelju«, u: *Isto*, 61s.

¹⁵ Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 47. Na str. 463–474 nalazi se bibliografija Turčinovićevih radova, a na str. 474–478 popis članaka »In memoriam«.

¹⁶ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, 175.

¹⁷ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Vrijeme Duha – vrijeme Crkve*, 98.

Krista, znači zakoraknuti njegovim putem, nadići ono u čemu smo se zatekli, promijeniti stare odnose, stare navike i početi stvarati nešto sasvim novo, čega bez nas ne bi bilo. [...] Vjerovati u Isusa Krista znači vjerovati u čudo da mogu biti preobražen, da mogu u sebi biti drugačiji i da možemo jedni s drugima živjeti onako kako je Bog za nas živio i to pokazao u Isusu Kristu.«¹⁸

Tako vjera daje svjetlo za *razlučivanje* staroga koje valja prevladati i novoga na koje je vjernik pozvan. Riječ je o pozivu »na novo stvaralaštvo, životno, dubinsko, kojemu je snaga Duh Isusov – životvorac«¹⁹. Odatle biva razvidno tko je kršćanski vjernik: on »nije različit od drugih ljudi, sve napasti na njega vrebaju, sve slabosti ga prate jer se rađa kao i ostali ljudi. Ali on je spoznao jedan lik, on je čuo jedan poziv i ako za tim pozivom ide, onda se sve u njegovu životu okreće. On počinje živjeti za pravdu, za Božju pravdu među ljudima. On je spoznao i 'oblači' Isusa Krista.«²⁰ Sloboda je pak kršćanskog vjernika u ovome: »Slobodan je onaj, čuo je Boga onaj koji je kao i On sposoban umrijeti za nekoga, a ne ubiti. To je prema svijetu, prema vani. A iznutra, tj. u Crkvi, postoje samo dvije ozbiljne stranke: stranka straha i stranka vjere. Vjera oslobađa.« To se može i treba reći stoga što »ono u što kršćanstvo zove da se vjeruje, nije sistem, nije ideologija, nego osoba koja hoće čovjekovu slobodu i spasenje. Zato je evanđelje i naš poziv i naše spasenje u Isusu, a ujedno i naša osuda.«²¹ Središnje očitovanje ovdje tek usput spomenute eklezijalnosti vjere jest u euharistiji. Crkva se okuplja oko Isusa Krista, dozivatelja i tjelesnog znaka prisutnosti Boga među ljudima. On je izvršio svoje djelo i definitivno se predao svojim. »Ta zbilja se ovdje [tj. u euharistiji] obnavlja. Tog obnavljanja nema bez dodira, bez napipavanja, slutnje onoga što je na dnu – a to je otajstvo Boga pred kojim se budi i naše otajstvo.«²²

¹⁸ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, 139. »Turčinović (je) teolog, mislilac, čovjek vjere, čovjek koji vjeru živi strastveno, koji o vjeri govori egzistencijalno. Njegovo praktično djelo moralo je biti djelo nekoga koga riječ Božja žeže, a ne samo površno dodiruje«, konstatira s osjećajem za ono bitno i izvorno Josip GRBAC u svojem tekstu »Josip Turčinović – misao vjere«, u: *Kana*, 42 (2011.) 3, 9. Taj tekst je više od pukog predstavljanja knjige *Misao vjere* jer daje sažet uvid u Turčinovićevu teološku misao te ujedno karakterizira njegov jezik: »Turčinović nas uči kako valja pisati teološke tekstove da ih čitatelj s užitkom čita« (*Isto*).

¹⁹ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, 140. To dakako ne ide bez trpljenja pa stoga Turčinović apostrofiraju patnju kao vjernu pratilicu i jamstvo plodnosti vjere. Usp. *Isto*, 75.

²⁰ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, 76. Razlučivanje je isto što i izvorno shvaćena kritika; jer je vlastita vjeri, ona je vlastita i teologiji.

²¹ Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 94; osuda, dakako, ako se samo »ustima ispovijeda«, ali se »srcem ne vjeruje« niti se ono ispovijedano u životu i djelima ne obistinjuje. Usp. Rim 10,9 te o »primjeni« vjere u životu Rim 12 – 16!

²² Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Vrijeme Duha – vrijeme Crkve*, 99. U istom dahu Turčinović nastavlja i pokazuje put kršćanske zrelosti i njezinu vezu s Božjim kraljev-

U vjernom odgovoru na zov Isusa dozivatelja ostvaruju se *ljubav* i *nada*: »Ljubav je na djelu prekoračenje onoga u čemu smo, a kormilo ili svjetlo ili jamstvo da se nekud ide jest postojana nada. To je gledanje ploda prije negoli je ostvaren. Vjerovati da je plod ostvariv i biti tako usmjeren.«²³ Isusov život pokazuje da je »sve njegovo djelo u tome da je budio nadu, da je pošao putem koji je jednostavno izazivao vjerovanje, vjeru ljudi« pa su oni mogli »nadići stanje u kojem su se prije susreta s Isusom zatekli te su zašli u nešto novo, neotkriveno«²⁴. Tu se budi pitanje koje u sebi krije poziv na *djelovanje*: »Koje svjetlo bismo imali da nema tog Isusa? Otkud bismo znali da vrijedi i da je božansko ovo: mučiti se da budemo veći od zla, vjerovati da ima smisla ne pobjeći, biti uz čovjeka i biti sa sobom, vjeran Božjoj riječi pa što god koštalo, jer se samo tako ulaže u život?«²⁵ Stoga vrijedi: vjera mijenja čovjekov život. »Vjerovati Riječi, vjerovati Isusu, nužno uključuje diskontinuitet [...]. Ne možemo govoriti da smo Isusovoj riječi povjerovali ako se ne mijenjamo, ako ne prihvatimo sukob sa zlom svijeta. Jer vjerovati nužno znači: obratiti se.«²⁶

Stoga je očito: vjera u Boga nije izlet u apstrakciju. Ona »znači početak novog života, korjenu izmjenu ponašanja, nove oči, ali i novo srce i novi svaki korak. Zato su to strahovito stvarne, svakodnevne i dalekosežne činjenice«, stvarnosti s kojima teologija ima posla. Tu se pokazuje da je čovjek – u Isusu se to ostvarilo – u prvom redu stvaralac. Njegova sloboda nije nekakva spoznata nužnost, nego je to sloboda sinova i kćeri Božjih, »poziv na povijesno stvaralaštvo i to je mjerilo ozbiljnosti prihvaćanja Riječi koju smo proglasili«. To onda, u Turčinovićevoj optici, za kršćanske vjernike znači: oni su »ljudi kao

---

stvom: »Nemojte reći da mi sebe proziremo. Vremena nam treba, i spremnosti nam treba, da se dublje pronicemo, sve svjesnije sebe uzimamo, odgovorno uzimamo na sve veću zrelost. Tako se riječ utjelovljuje, tako se djelo Isusovo oplođuje, tako se događa kraljevstvo Božje.« Uz to valja uputiti na tekstove o Crkvi u: Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 23s, 81s, 177–184, 189s.

²³ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, 140.

²⁴ *Isto*, 171; o novosti i plodnosti vjere usp. homiliju na tekst o »nevjernom Tomi« (Iv 20,24s); Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Vrijeme Duha – vrijeme Crkve*, 79s.

²⁵ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, 17; u dnu tog pitanja zrcale se vjera i nada koje vjernik (i u znanstvenoj formi teolog) treba obrazložiti »svakomu koji (to) od (njega) zatraži« (usp. 1 Pt 3,15) – što je Turčinović neumorno riječju i djelom činio.

²⁶ Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 93s. To da vjera mijenja život za »drugačije i novo« djelovanje te kako ona to čini stalno je prisutna tema u Turčinovićevim homilijama. Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, 151s; Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. U Očevoj kući*, 173s. Tu bi u njegovoj misli valjalo potražiti i razraditi moguće priključke za pitanja pastorala i moralke. Usp. »Savjest, sloboda, Zakon« i Spasenje i grijeh u Isusovu naviještanju«, u: Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 89s, 139s.

i svi ostali ljudi, ali oni su čuli i proglašuju jednu Riječ i svijet ima pravo po toj Riječi njih suditi. A sve što imaju iznutra činiti jest samo ovo: da omoguće svijetu da mu ta Riječ znači ono što ona jest: spasenje čovjeka. Ako to ne čine, i oni su samo porobljivači« pa odatle slijedi »skretanje u laž«. ²⁷

Slušanje i razlučivanje, čuđenje, nada i djelovanje isprepliću se u Turčinovićevu poimanju vjere. Za nju je mjerodavan lik Isusa Krista i Oca čiju vladavinu Isus naviješta te ju u svojoj osobi i u znakovima uprisutnjuje. »Vjerujem Isusu njegova Boga« – možda bi to mogla biti kratka formula njegove kršćanske vjere. To zahtijeva da bude *promišljano* i uvijek iznova *izrečeno*.

2.2. Teologija: fides quaerens intellectum

Vjera u izloženom smislu uvijek je već na neki početni način razumljena vjera, makar vjernik pritom ne mora nužno imati refleksnu svijest o tom početnom razumijevanju; no on ipak znade komu je povjerovao (1 Tim 1,15), što vjeruje i zašto vjeruje. On ne mora nužno biti u stanju sve to eksplicirati. Čim se međutim pojave pitanja s tim u vezi – bilo u njegovu »srcu«, bilo da izvana nadiru kao kritika ili pitanje za izričitim razumijevanjem – počinje se događati teologija. Bez obzira na poticaje, vjera sama u sebi kao egzistencijalni stav (»Vjerujem u Tebe!«) zahtijeva razumijevanje same sebe kao čina i kao sadržaja.

U Turčinovićevim tekstovima nema sustavne razradbe te problematike koja, na kraju, završava u jednom od najtežih teoloških traktata: *analysis fidei*. No čim se njegovi tekstovi stanu čitati, odmah upada u oči da su rođeni i rađeni u naporu ili čak u borbi razumijevanja temeljne evanđeoske poruke vjere. Kad kažemo borba ili napor razumijevanja, time hoćemo reći da je riječ o svojevrsnoj borbi onih koji se vole, vjernika i njegova Boga u kojega vjeruje. Naime, Božja poruka o spasu u Isusu Kristu izraz je Božje zauzetosti za njegovo stvorenje, za čovjeka. Tu zauzetost izražava riječ ljubav (*agape, caritas*) u koju apostol Ivan sažimlje odgovor na pitanje tko i što je Bog kad ga čovjek gleda u perspektivi onoga što Bog za njega u Isusu Kristu čini (1 Iv 4,8s). U Kristu je on čovjekoljubac, kako je to Turčinović volio reći imajući u vidu staroslavensku liturgijsku

²⁷ Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 94. Za razliku od uobičajenog noetički ili kognitivno orijentiranog pojma vjere kao manje sigurne spoznaje (manjak valja nadoknaditi voljom: *intellectus movetur ad assentiendum ex imperio voluntatis*, kaže sv. Toma u S.th. I-II, 76, 3 crp., jer *nomen fidei importat imperfectionem cognitionis*, S.th. II-II, 174, 2 ad 3), Turčinović razrađuje biblijsko poimanje vjere kao novi oblik čovjekova samorazumijevanja omogućenog Božjim sebedarjem tako da čovjek na nov način razumije i sebe i Boga, pri čemu je dominantan odnos povjerenja i pouzdanja; usp. Rim 5,1-11.

tradiciju i apostola Pavla.²⁸ A čovjek koji se daje time pogoditi – to je onaj koji vjeruje Bogu i u Boga, tj. sve svoje pouzdanje stavlja u njega – taj dakle čovjek na tu ljubav odgovara uzdarjem svoje ljubavi. Razumijevanje kojim je to događanje popraćeno ima formu borbe onih koji se vole: bezdan Božje ljubavi izaziva (i puni) bezdan čovjekova bića – i što to čovjek više razumije, to više on otkriva i iskušava da je Bog neizrecivo otajstvo. A kad on kuša izreći što se tu zapravo događa, što to znači i kamo to smjera, razvija se kršćanska teologija.

Vjera koja traži razumijevanje vidi se u Turčinovićevim homilijama i nagovorima. U njima – u samom njihovu izvršenju – dolazi do izražaja kerigmatička ili navjestiteljska crta Turčinovićeve teološke misli. Dakako, i u drugim priložima vidljiv je rad na razumijevanju vjere. No tu klasičnu odrednicu teologije on nije sustavno razrađivao, nego ju je posvuda pretpostavljao i *modo exercito* uvijek je realizirao. Zato je on, upravo polazeći odatle, jasno isticao funkciju teologije u Crkvi. On ju je uvijek vezao uz osobu teologa – jer nema teologije bez teologa. U dvije prilike to je posebno jasno istaknuo. U nizu razgovora s teolozima, objavljenima u *Glasi Koncila* 1969. godine, dakle u jeku provođenja koncilske obnove Crkve nakon Drugoga vatikanskog koncila, kad se u našoj Crkvi veoma intenzivno počeo osjećati duh promjena koje su nastupile s tim epohalnim događajem, mnogo se govorilo, pisalo i polemiziralo o »novoj teologiji«, tj. o utjecajima teologije koja se razvijala diljem zapadne Europe.²⁹ U tom kontekstu Turčinović ističe kako su »teolozi određena funkcija u Crkvi. Ne provedbena funkcija, ne vlast. Oni su ljudi koji su u Crkvi dužni da misle vjeru, da traže mogućnosti života u vjeri zajednice i kao takvi dijele službu na sve strane, i onima koji su na vrhu Crkve određeni za njezino vodstvo, i Božjem narodu i svećenicima. Na sve te strane služba je teologa otvorena. Uvijek je u teologiji bilo ovako: ako se govori o konkretnim problemima, provjerava se koliko je govor o tim stvarima istinit ili neistinit.« Na teolozima je da kažu stvari koje se tiču života vjere zajednice »tako da ih i drugi vide i da misle«. I dodaje: »Ako je to služba kojoj je zadatak u Crkvi da misli, onda se kraj te misli može i druga misao poroditi [...]. Ako se nešto kaže, rečeno je zato da bi svi mogli reći, da se u međusobnom dijalogu omogućiti svima da mogu reći što vide, da se stvari imenuju.«³⁰

²⁸ Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 389s; k tomu: Tit 3,9. U Turčinovića je dominantno poimanje objave kao Božje autokomunikacije ili sebedarja, a ne informacije u smislu komunikacije spoznajnih sadržaja: iz darovane nove forme života nova spoznaja.

²⁹ Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 117–205. Usp. izvatke u: *Kana*, 21 (1990.) 10, 22s.

³⁰ Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 182s. Pritom je Turčinović svjestan činjenice da »nikada teološka istraživanja nisu bila bez osporavanja, a kod nas je djelovalo strahovito revolu-

U svojem članku »Markantun de Dominis iz teološke perspektive«³¹ Turčinović karakterizira de Dominisovu teologiju – razvijanu u kontekstu reformacije i katoličke obnove – kao onu u kojoj je »s jedne strane stajao totalitet suvremenih [tj. onodobnih] problema, a s druge je strane valjalo provjeravati postojeće doktrinarne formulacije na izvorima teologije, na Svetom pismu i tradiciji, da tako na izvorima pomlađena misao nađe potpuniji i kreativniji teološki odgovor svom vremenu«. Neovisno o tome kako je de Dominis to uspio realizirati – Turčinović jasno pokazuje njegove granice, ali i valjane perspektive koje je osporavana i osuđivana de Dominisova misao otvorila – to naprosto vrijedi za svaki teološki posao. »Tako teologija ostvaruje punu svoju funkciju: s jedne strane čuva vjeru i na njoj se nadahnjuje, a s druge je strane osvježenu prenosi u novo vrijeme i Crkvi kao zajednici vjere otvara nove historijske perspektive. Isto tako u toj orijentaciji teologija upravo konstatirajući svoju historijsku relativnost otkriva nove prostore svojih stvarnih mogućnosti. U jednom pravcu se dublje ukorjenjuje u tradiciju da bi s druge strane, na razini svoga vremena, otkrila svu svoju životnost i proročko poslanje.«³²

Takva »temeljna Markantunova teološka orijentacija« mjerodavna je za svakog teologa i za njegov posao. U tim dvama navedenim tekstovima pokazuje se nedvojbeno da je teologija – i sama vjera – usmjerena ne na riječi, nego na »stvar vjere«, na ono što Božja riječ čovjeku otkriva i daje u njegovu vremenu i na što ona čovjeka poziva. Jasna je i eklezijalna smještenost teologije, što nedvojbeno slijedi iz eklezijalnosti same vjere.

To je dakako povezano s razlikovanjem vjere i teologije. Vjera je prihvaćanje događaja Božjeg spasenja jednom zauvijek izvršenog u otajstvu Isusa Krista o čemu govore novozavjetni spisi, napose evanđelja. Njihov se jezik »duboko razlikuje od kasnije crkvene teologije i doktrinarnih formulacija«. Odatle za Turčinovića slijedi: »Ne smije se nipošto poistovjećivati teološka znanost i istine vjere i objave kao njezina temelja. Teološki izričaji nikad nisu kao takvi predmet vjere već samo pokušaj da se pojmovno za vlastito vrijeme razloži eshatološki događaj spasenja koji je 'jednom zauvijek' izvršen i vjere koja odgovara tom događaju. Bit se vjere nikad ne mijenja (pa ni 'naknadnim dogmama'), dok se teološko tumačenje može i mora usavršavati i napredovati.«³³ Stoga bi se moglo reći: s obzirom na sam sadržaj vjere teolog

---

cionarno i ono što je već drugdje postalo posve uobičajeno«, Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 256.

³¹ Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 277–291; za navode koji slijede usp. *Isto*, 277s.

³² *Isto*, 288.

³³ *Isto*, 171s.

materialiter ne zna ništa više od bilo kojeg drugog vjernika, ali on to (*formaliter*) zna na drukčiji način, naime reflektirano i spoznato na pozadini povijesti i sadašnjosti zajednice vjernika.

2.3. Teologija: sermo de Deo

Druga odredba teologije, koju sadržajno možemo prepoznati u misli Josipa Turčinovića dade se, na tragu sv. Augustina, izraziti obrascem *sermo de Deo*: teologija je, već po samom značenju riječi, govor o Bogu.³⁴ Kao i svaki drugi govor tako se i taj oblikuje sredstvima razuma. Prema potrebi on se služi također filozofijskim instrumentarijem, tj. pojmovima razrađenima u krilu pretkršćanske grčke i kasnije novovjekovne filozofijske misli i redovito reinterpretiranim u kontekstu kršćanskog mišljenja. Uz pojmove idu i forme izlaganja i zaključivanja i uopće prezentiranja jedne misli u javnosti društva, u Crkvi i »na rubovima Crkve i civilizacije«. U tome se govor teologije razlikuje od drugih unutarcrkvenih formi govora, od kateheze i homilije pa sve do govora crkvenog učiteljstva i njegovih definicija. Pritom se dakako ne smije zaboraviti da sve te forme govora nose u sebi teološku misao utoliko što i one idu za komunikacijom *razumljenog* sadržaja vjere koja uvijek promišlja samu sebe također pod vidikom komunikacije mogućem slušatelju poruke.

S tim u vezi potrebno je razgraničiti kršćansku teologiju od filozofske teologije koja također govori o Bogu i to ukoliko je on bilo kako dostupan ljudskoj misli (usp. npr. Platonov i Aristotelov govor o Bogu). Stoga valja reći ne samo to da je kršćanska teologija racionalni govor o Bogu koji poseže i za filozofskim instrumentarijem, nego valja još više istaknuti da je riječ o takvom govoru o Bogu koji se u prvom redu odnosi na Božje djelovanje u povijesti. On se odnosi na »povijest spasenja« (*Heilsgeschichte*) u kojoj je Bog djelovao i nastavlja djelovati sa svojim narodom (Izrael – Crkva), sa čovječanstvom, ali i

³⁴ Turčinović je dakako znao da je teologija govor o Bogu, kao što je znao da tom govoru prethodi Božji govor čovjeku i vjera kao čovjekov odgovor Bogu, odgovor koji se izriče i kao molitva. On je o tome govorio i pisao, i na to treba upozoriti da se ne previdi kako u njegovoj teološkoj misli ima svoje mjesto također tzv. teologija na koljenima: »Vjerovati [Bogu] znači riskirati vršiti pravdu ma koliko ona koštala. Moliti ga znači tražiti od njega pomoć da naše misli i postupci postanu što sličniji njegovima«, *Kana*, 21 (1990.) 10, 23. Pritom je on, u skladu s velikom tradicijom kršćanske pobožnosti, prvo mjesto davao liturgiji i razmatranju Božje riječi te odatle izvodio mjesto i smisao osobne molitve i raznih formi pobožnosti. Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 87–88; Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, 73–74; o krunici: Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 445–448; o pučkoj pobožnosti: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Vrijeme Duha – vrijeme Crkve*, 136–138. To je od temeljne važnosti za život vjere i za kršćansko poimanje Boga.

s pojedinačnim osobama. Središte i sažetak te povijesti spasenja je Isus Krist. Zadaća je dakle kršćanske teologije istaknuti i objasniti značenje (ili »istinu«) tih božanskih zahvata u povijest – koji se zbivaju »djelima i riječima«³⁵ – te iznijeti to na vidjelo i izreći tako da to bude shvatljivo i razumljivo svakom razumu.

Turčinovićeви tekstovi bjelodano pokazuju kako je on u tome bio verziran, ali nije zalazio u metodologijska razmatranja problema koji su s tim povezani. Okolnosti i vrijeme nametali su mu da u izravnom zahvatu istakne ono najbitnije kršćanskog iskustva, poimanja i govora o Bogu – posve u skladu s koncilskom odredbom da Sveto pismo mora biti duša svekolike teologije.³⁶ To bi se dalo podvesti pod pojam *trinitarno-kristocentričnog* govora o Bogu. U skladu sa starom prednicejskom teologijom apologeta, ali i kasnijih crkvenih otaca, on razlikuje dva tipa kršćanskoga govora o Bogu. Riječ je naime o onome što su oni nazivali *theología* i *oikonomía*, Bog ukoliko ga se gleda kako je on u samome sebi i Bog ukoliko ga se gleda u odnosu prema njegovu stvorenju, u prvom redu prema čovjeku – u tom se on odnosu pokazuje kao stvoritelj i spasilatelj te u perspektivi svršetka dovršitelj ili sudac svega stvorenoga. Iz onoga prvospomenutog tipa govora razvio se – s osloncem na definirane kristološke dogme prvih četiriju ekumenskih koncila – »intelektualan«, racionalno intoniran govor o Bogu. On se izgrađivao stoljećima i izgrađuje se sve do danas. On polazi od podataka iz objave Božje te nastoji brižljivo izbrušenim pojmovima izreći kršćansko razumijevanje Boga kao Presvetog Trojstva. To je proučavanje takozvanog imanentnog Trojstva – pojmovno opisivanje božanskog života kakav je on u sebi, polazeći od temeljnog novozavjetnog uvida u jedinstvo Oca i Sina te od iskaza da je Bog ljubav (uglavnom na podlozi spekulativno razrađene teologije ivanovskih spisa: evanđelja i prve Ivanove poslanice).

Turčinović se u svojim tekstovima nije na tome zadržavao, nego je snažno inzistirao na onom drugospomenutom povijesno-spasenjskom tipu govora o Bogu: to je konkretni govor Svetog pisma. U njemu se samo natuknuju znakovi onoga što je Bog u sebi, a temeljna je postavka ova: kakav je Bog u sebi mi raspoznavamo po tome što on čini za nas; to je zapravo sadržaj kerigme. »To što on čini za nas, kako nam se očituje, kako uz nas ide, to se u povijesti teologije zove ekonomija. To je govor o tzv. ekonomijskom Trojstvu, to jest: ono činjenično Božje istupanje prema nama, njegovi koraci i njegovo podržavanje,

³⁵ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi* (18. XI. 1965.), br. 14, u: *Dokumenti*, Zagreb, 72008.

³⁶ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Optatam totius. Dekret o odgoju i izobrazbi svećenika* (28. X. 1965.), br. 16, u: *Dokumenti*. Usp. natuknicu 33.

sve što za nas znači, što za nas čini. Tim govorom govore sveta Pisma. Tim govorom govori i liturgija.«³⁷

U ovome je pak vidljivo da su osoba, djelo i udes Isusa Krista žarište Turčinovićeve teološke misli. Kroz čovjeka Isusa iz Nazareta imamo apsolutno, radikalno samopriopćenje Boga; on je Emanuel, tj. S-nama-Bog i to s produžetkom u vrijeme, u zajednici Crkve, njezine euharistije skupa s ostalim sakramentalnim ili otajstvenim izrazima njegove zauzetosti za nas – ne za ideju čovjeka, nego za povijesnog čovjeka, za svako ljudsko biće od krvi i mesa. »Isusovo propovijedanje, Isusov život, njegova osoba, jedini su polazišni predmet na kojem se zasniva Novi zavjet, kršćanska vjera i bogoštovlje, i susljedno: to je jedina vlastita 'zbilja' svekolike kršćanske teologije.«³⁸ U njemu se Bog očituje kao čovjekoljubac, onaj koji traži i spašava čovjeka. »Za razliku od Isusove religiozne sredine i ostalih religioznih sredina, Bog Isusa Krista jest Bog čovjekotražitelj, Bog koji silazi ususret čovjeku, Bog koji oprašta.« To je vidljivo u Isusovim postupcima i ilustrirano u njegovim prispodobama o izgubljenome (usp. Lk 15). Iz njih izbija ovo: »Vi ste izgubljeni, svi ste izgubljeni, bili biste izgubljeni da Vam ne priskače upomoć i da vas milosrdno ne spašava Bog koji je Otac.«

Za naše ljudsko poimanje ti Božji postupci idu do nerazumnosti³⁹ jer se protive čovjekovu naravnom poimanju božanstva kao velikoga, strašnoga i nedostižnoga. Bog to dakako jest, ali je ta suprotnost u objavi istaknuta u funkciji prekoračenja granice prema čovjeku: Bog prekoračuje svoju transcendentiju prema nama – nama na spasenje!⁴⁰ No u objavi se istodobno ističe i druga strana koja je za nas bitnija, naime ta da je on milosrdan i milostiv. On jest »Bog skriveni«, ali ujedno i »Bog Izraelov, Spasitelj« (Iz 45,15). »On ima za nas milo srce, milosrđe, ne u smislu neke milostinje, nego onaj skrajnji oblik ljubavi gdje se ne pita koliko si vrijedan, što ću ja imati od tebe, tko si ti itd., nego: unaprijed optiram, glasujem za tebe, hoću ti dobro, u temelju ti hoću dobro, uz tebe hoću

³⁷ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Vrijeme Duha – vrijeme Crkve*, 114.

³⁸ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, 157.

³⁹ »Doista, kad svijet u mudrosti Božjoj Boga ne upozna mudročću, svidjelo se Bogu ludošću propovijedanja spasiti vjernike. Jer i Židovi znake ištu i Grci mudrost traže, a mi propovijedamo Krista rassetoga: Židovima sablazan, poganima ludost, pozvanima pak – i Židovima i Grcima – Krista, Božju snagu i Božju mudrost. Jer lúdo Božje mudrije je od ljudi i slabo Božje jače je od ljudi« (1 Kor 1,21-25). Usp. homiliju u kojoj se Turčinović osvrće na te riječi u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. U Očevoj kući*, 73–80, napose 77s. Usp. također Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, 169s te »Nagovor o evanđelju Isusova napastovanja«, u: Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 61s. Usp. također homiliju o tražnju izgubljenog, u: Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, 36s; Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Vrijeme Duha – vrijeme Crkve*, 65s.

⁴⁰ Usp. već u Starom zavjetu kontekst afirmacije »Ja sam Bog, a ne čovjek!« kod proroka Hošeje 11, 1-11.

živjeti, uz tebe biti, tvoj biti. To znači imati milo srce.«⁴¹ Apostol Pavao pak to rezimira: »A Bog pokaza svoju ljubav prema nama ovako: dok još bijasmo grešnici, Krist za nas umrije« (Rim 5,1-11, ovdje r. 8), znači: prije negoli smo zavrijedili, a priori. Turčinović komentira: »Svatko može imati iskustvo o tome da je Bog milosrdan i strpljiv. Jer tko bi inače opstao? Kako postići ljudski lik, kako se opravdati, kako sazreti, kako dobro činiti? Zagušilo bi nas zlo bez tog iskustva o Bogu. Njemu se nadajući, na njega se oslanjajući, mi svladavamo zlo.«⁴²

Time se u Isusu i njegovu djelovanju otkriva novo Božje ime: *Abba* (tata, dobri oče, Mk 14,36; Rim 8,15), koje znači upravo tu začudnu Božju bliskost čovjeku. »Isus Krist objavljuje Boga Oca da bi rastumačio svoje djelovanje i sebe na zemlji. I obrnuto: Isusovo djelovanje objavljuje Oca. [...] On sve što čini, zato čini jer je poslan od Oca da to čini.«⁴³ Svrha je tomu: iskusiti i spoznati što Bog za čovjeka (*pro nobis*) čini i kakav pristup Bogu čovjek ima. U vjeri »ispovijedamo da smo na ljudsku mjeru spoznali što Bog hoće, tko Bog jest i kakva su djela onoga koji radi s Duhom Božjim. Utoliko je Isus Krist mjerilo, znak, naš Gospodin, spona između našega života i Boga. U njemu imamo i spoznaju Boga i pristup Bogu.«⁴⁴ Stoga vrijedi: »Vrhunac i središnja točka Isusova propovijedanja i života objava je Trojstva, objava Božje troosobnosti, tog 'najsredišnjijeg otajstva kršćanstva' [...]. Ako otajstvo Trojstva uistinu predstavlja izvor, središte i svrhu sve Kristove i kršćanske pouke i bogoštovlja – a ne možemo nipošto u to sumnjati ostajemo li kršćani – onda zbilja koju pod Trojstvom razumijevamo mora biti istovjetna s događajem Isusa Krista. Biblijski shvaćen nauk o Trojstvu u prvom redu i izravno služi, kao i svi ostali izričaji Novoga zavjeta, da razjasne lik, poruku i djelo Isusa iz Nazareta. Taj povijesni red objave, tako objavljeno Trojstvo, želi nam pokazati što je Isus zapravo bio i što on sada jest, odnosno što smo mi Bogu i kakvog dijela imamo s njim u svjetlu Isusove prisutnosti među nama.«⁴⁵

Odatle pada nova teologalna, tj. bogomdana svjetlost na ljude i na međuljudske odnose: Božje postupanje u Isusu Kristu i u sili njegova Duha svakomu

⁴¹ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Vrijeme Duha – vrijeme Crkve*, 114s.

⁴² *Isto*. Usp. Božju poruku u Iz 7, 9b: »Ako se na me ne oslonite, održat se nećete« – više od pukog uvjerenja da Bog postoji i da je jedan, u vjeri se radi o povjerenju u njega: on je oslonac koji je stalan (Pnz 6,6; Iz 28,16).

⁴³ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. U Očevoj kući*, 159. To je drukčije razrađeno u perspektivi Božića: »Nije se rodila ideja nego – Emanuel«, tj. S-nama-Bog. Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. U Očevoj kući*, 161–171, napose 166s. Uz to idu i tekstovi u: Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 65s, 185s. Gotovo u svakoj od njegovih homilija dolaze do izražaja temeljne crte kršćanskog iskustva i razumijevanja Boga.

⁴⁴ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, 80.

⁴⁵ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. U Očevoj kući*, 159s.

otvara mogućost da na drukčiji način bude čovjekom negoli bi to po svojem urođenom i evolucijski uvježbanom ponašanju bio. I ne samo mogućnost nego i efektivna pozvanost na to da se bude novim čovjekom na Isusovu mjeru, da se »čini drugačije i novo«, pa »i ono što znamo da nema naplate«⁴⁶ – zato što to Bog za nas prvi čini. Božje postupanje u Isusu Kristu ocrtava nam konture nove ljudskosti i novog tipa zajedništva ljudi: tomu je »bitni plod [...] zajedništvovanje. Ljudi samo tako mogu očitovati da su Boga shvatili i da to [što su tako shvatili] postaje vidljivim: ako se međusobno ljube, ako jedan za drugoga žive«. To zajedništvovanje stvara Crkvu i koncentrirano je u njezinoj euharistiji, vrelu novog života u povijesti. Turčinović kaže: »Boga neće nitko shvatiti, ne može ga shvatiti, tko nije shvatio da mu je potrebno otkupljenje, spasenje [...], otkupljenje od grijeha koje onda mora dijeliti i drugima. 'Otpusti nam duge naše kako i mi otpuštamo dužnicima svojim'. Tko to nije shvatio, nije Boga kršćanskog shvatio i ne zna što je milost Božja. Taj je već osuđen. Zašto? Jer nema pristupa životu. To je život, time počinje novo.«⁴⁷

Tko je dakle Bog kojeg je u svojem naviještanju, djelovanju i na koncu u svojem vazmenom otajstvu nama otkrio Isus Krist; to mi spoznajemo samo po njemu i u njemu koji odjelotvoruje volju Božju među nama. Zato su Otac i njegov Sin korelativne veličine pa se ne može govoriti o kršćanskome Bogu ako nismo valorizirali što znači ime Sin. Stoga je prvi dio govora o Bogu govor o Sinu koji tijelom postade i nastani se među nama te nam tako obznanjuje Oca. Drugi dio pak je u ovome: Sinovljevim vazmenim otajstvom dolazi na vidjelo »Duh Sveti kao 'atmosfera' u kojoj čovjek stječe pristup Kristu po znakovima Božje spasotvorne prisutnosti, u središtu kojih će biti euharistija – u vremenu smo Crkve.«⁴⁸ Time smo došli do treće odrednice pojma teologije u Josipa Turčinovića. Ona možda više zvuči sociološki, ali je *modo exercito* svakako prisutna u njegovim tekstovima.

2.4. *Teologija: reflexio autocomprehensionis Ecclesiae*

Ako su teolozi »ljudi koji su u Crkvi dužni da misle vjeru, da traže mogućnosti života u vjeri zajednice i kao takvi dijele službu na sve strane, i onima koji su na vrhu Crkve određeni za njezino vodstvo, i Božjem narodu i

⁴⁶ Usp. natuknicu 8.

⁴⁷ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Vrijeme Duha – vrijeme Crkve*, 116s. Odatle se razjašnjava što znači biti kršćanin i tko je zapravo kršćanski vjernik. Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Uvođenje u Kristovo otajstvo*, 32s.

⁴⁸ Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. U Očevoj kući*, 160; usp. 171s.

svećenicima⁴⁹, onda je jasno da je to eklezijalna služba i da teologija, kao i teolozi koji ju stvaraju, ima eklezijalnu funkciju. Kao takva ona se razvijala i dalje se razvija u krilu zajednice kršćanskih vjernika, u krilu Crkve. Stoga ju smijemo shvatiti također kao reflektirani, sustavno promišljeni oblik samorazumijevanja kršćanske zajednice, Crkve. To samorazumijevanje artikulira se kad se dotičnoj skupini postavi pitanje: Tko ste vi? Kako sebe shvaćate u krilu društva? Za čim idete? I dakako, već ranije: kad se ona sama pita o sebi u svojem odnosu prema Bogu i njegovu stvorenju.⁵⁰

Da bi se to razvidjelo, valja nam krenuti od vjere kao čina, tj. od vjerovanja. S pravom se, dakako, kaže da je vjera privatna stvar između mene i Boga. Turčinović bi se s time složio, ali ne bi kod toga ostao (jer je to poluistina!), nego bi u istome dahu dodao: da bi vjera bila *kršćanska* vjera, ona nužno ima neospornu *komunitarnu* (tj. eklezijalnu) *dimenziju*: moja vjera ujedno je i vjera moje zajednice vjernika. Kršćanin ne može imati vjeru drukčije doli u zajednici vjernika.

To je tako od samih njezinih početaka. Kršćanska se naime vjera od početka manifestirala u nekim zajedničarskim oblicima ponašanja (usp. Dj 2,42; 2,46s). Ti su se oblici ponašanja malo-pomalo stabilizirali i postali obredima – držeći se također nekih tradicionalnih obrazaca i normi preuzetih iz onodobnog židovstva (npr. 'obred' pashalne večere kao 'shema' za euharistiju). Tako se s vremenom oblikovao kršćanski ritual. Vjera je poprimila formu religije – i to ne u onom intimističkom smislu koji je tamo od Schleiermachera i romantike (a možda još i ranije: od pokreta *devotio moderna*) obilježio moderno poimanje vjere – nego u onom izvornom rimskom i Ciceronovu smislu kao pravilo kulta ili bogoštovlja. Kad se to ima na umu, postaje razumljivim zašto je u Turčinovićevim tekstovima stalno prisutna i vidljiva eklezijalna i liturgijska crta.

Na Crkvi je da bude »vjerna onome poradi čega je Bog poslao Isusa Krista. Ona mora biti vjerna čovjeku – da je takvu on iznutra sretne, osjeti«⁵¹. Stoga »ulogu Crkve trebamo gledati u onome što je Bog učinio Kristu koji

⁴⁹ Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 182s.

⁵⁰ To je mjerodavno i uzorno pokazano na razini crkvenog učiteljstva u dokumentima Drugoga vatikanskog koncila (koji je nezamisliv bez promjena i rasta teološke spoznaje u krilu Crkve u XX. stoljeću). Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, Zagreb, 2008.

⁵¹ Ovaj i sljedeći navodi: Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 214s. Eklezioološka je problematika prisutna gotovo u svakom tekstu Josipa Turčinovića, što jasno proizlazi iz njegova eklezijalnog shvaćanja i proživljavanja vjere. Posebno valja uputiti na uvode u enciklike Ivana XXIII. »Crkva – Majka i Učiteljica«, u: Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 13–57 i »Mir na zemlji«, u: Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 15–21 te na još dva teksta: »Problem pripadnosti Crkvi« i »Fenomenologija evangelizacije kod katoličkih kršćana na našem tlu«, u: Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 23s, 95s; k tomu i 177s, 189s te svi razgovori u: Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 61s.

»side radi nas ljudi i radi našega spasenja«, što »možemo prevesti i ovako: radi našega oslobođenja. A na to je čovjek jako osjetljiv – to je pitanje gdje ga ima ili gdje ga nema.« Za to stoji vjera Crkve. »Vjera oslobađa čovjeka od svih njegovih zarobljenosti! Za zarobljenosti kršćani upotrebljavaju pojam grijeh. To je uvijek zarobljenost nekoga nečim [...], porobljavanje, depersonaliziranje, razosobljenje sebe samoga ili drugih, dakle grijeh kao društvena kategorija. [...] To je svaki ekskluzivizam, svako nadmetanje, svako preziranje, sva nebriga, svako osuđivanje gdje sebe postaviš za mjerilo.« Nasuprot tome, Bog je sudac i naš Otac za kojeg se »uvijek imamo pravo nadati da neće nikad previdjeti ni jedan tračak dobre volje ili naših stvarnih nemoći. Tajna našega Boga jest upravo u tome: On će biti uvijek za nas ljude. On, da čovjeka održi, da ga ne dadne porobiti, ide umrijeti, a čovjek, naprotiv, da sebe održi, često porobljuje i ubija. Taj poziv Božji na slobodu, upućen čovjeku u Isusu Kristu, jest vječna, neiskorjenjiva inspiracija koja uvijek iznova budi nove vjernike, nove proroke u svim sredinama i situacijama.« Odatle je za Turčinovića jasna prva zadaća s obzirom na oslobođenje: »Ostvariti to među nama u Crkvi, da bi ona tada mogla biti nadahnuće, da bi iz nje zračila radosna vijest mimo svih podjela i partija, na jednom čisto ljudskom planu.«

Ovdje je vidljivo da ta eklezijalna centriranost Turčinovićeve teologije ide ruku pod ruku s njezinom kristološko-trinitarnom i kerigmatičkom dimenzijom. To se pak sažimlje u *liturgiji Crkve*; u njoj Crkva slavi Boga čovjekoljupca i zahvaljuje mu te od njega prima »silu odozgo« za svjedočenje o istini evanđelja. Na obnovi te liturgije on je neumorno radio i nju promišljao. Najdublji smisao te obnove »bio bi taj da se otkrije sakrament kao vrelo života, da skrivena otajstva postanu raspoznatljiva i pristupačnija, da časovi liturgijskih sastanaka postanu časovi gdje Crkva spoznaje sebe i gdje sebe izgrađuje«. Za Turčinovića je liturgijska obnova neophodna jer je liturgija »danas ukliještena u jedan pastoral – pastoral čekanja, a nije uvažena njezina misionarska uloga. Za puno doživljavanje liturgije moraju se preobraziti svi kanali crkvenosti koji više ne odgovaraju životu ovoga svijeta. [...] Ovo je liturgija Crkve koja se u ovome svijetu udomila, koja nije putnica, nije misionarska – koja ne ide tražiti, već posjeduje i čeka. Ovdje treba napraviti preokret – da se liturgija događa tamo gdje su ljudi.«⁵² To ima posljedice.

⁵² Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 216s. Usp. tekst u kojem Turčinović podastire »Neka novozavjetna prolegomena za vrednovanje euharistije« koja pokazuju kristološko-trinitarni temelj euharistije, u: Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 171s. Njegov osobni udio u prevođenju, pripremanju i izdavanju liturgijskih knjiga tek bi trebalo istražiti. U ovom kontekstu nije na odmet upozoriti na to kako Turčinović povezuje pučko slavljenje

Liturgija naime nije bavljenje Crkve sa samom sobom radi same sebe, nego se iz nje, opet, diže pogled na cjelinu društva i na povijesni čas u kojem kršćanin živi, pogled koji Turčinović sažimlje u pitanje: »Po čemu se kršćanin razlikuje od ostalih ljudi i što ima više od njih?« On dakako ne ostaje stajati kod pitanja nego – kao i uvijek – traga za odgovorom, riskira odgovor: »Ne razlikuje se od ostalih ljudi i nema ničega više od ostalih, osim što je čuo jednu novost, jednu poruku, kojoj je povjerovao.« On ju glasno izriče, po njoj ga svijet sudi i ona suočuje njega i svijet s najdubljim, ljudima najvažnijim pitanjima koja im pokreću i preokreću život: »Ima li čovjeku spasa? Ljubiti stvarne ljude – za nas jedino postojeće – do umiranja za njih ili ih žrtvovati ili izbjeći radi svojih osiguranja? Što znači za ljude ono jedino životno mjerilo kršćana, da je naime Isus njihov jedini put, istina i život?« Ta pitanja vraćaju kršćanskog vjernika na iskon njegove vjere: »Bog je čovjekoljubac i spasitelj, mi smo svojim krhkim životima tome svjedoci. Svijetu to svjedočanstvo nije nezanimljivo i donosi plodove i u našem vremenu. Za te evanđeoske plodove treba međutim imati oči.«⁵³ – Odatle valja promisliti poslanje kršćanskog vjernika i odrediti što bi to bilo (nova) evangelizacija.

Za samorazumijevanje Crkve ništa manje nije bitna *ekumenska dimenzija* otvorenosti i dijaloga s drugim Crkvama i crkvenim zajednicama na istoku i na zapadu. Za Turčinovićevo shvaćanje ekumenskih nastojanja znakovita je ova izjava: »Ekumenizam je eminentno religiozni pokret, proistekao iz spoznaje kršćana da su bili i jesu grešni, da ih je to zavadilo, da je to što čine protiv volje Božje, da Bog ne želi da jedan drugoga bacamo na koljena i preispitujemo svoje prošle utrobe, nego da tražimo dublju vjernost onome koji nam je svima učitelj i spasitelj, Isusu Kristu, da se na tom putu međusobno možemo sve bolje razumjeti i sve dublje nalaziti. [...] Ekumenizam bi kršćane svih denominacija trebao dovesti do njihove dublje vjernosti iskonskome i istinskome njihovu pozivu i da u tom smislu počnu djelovati, stvarati ozračje podnošenja, razumijevanja, ljubavi, praštanja.«⁵⁴ Stoga za njega vrijedi: »Vjerovati i ekumenski misliti za mene je jedno te isto.«⁵⁵

Božića, liturgiju i vjersku poruku te velike svetkovine: »Nije se rodila ideja nego – Emanuel« i »Božić za naše vrijeme«, Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 51s.

⁵³ Navod je iz teksta znakovito naslovljenog »Zajednica vjere mora živjeti vrijeme i prostor«, Josip TURČINOVIĆ, *Glas iz Ranjenog. Vrijeme Duha – vrijeme Crkve*, 197–201.

⁵⁴ Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 345; to (i širi kontekst tih rečenica) izrečeno je takoreći u ozračju skore smrti, svojevrsna ekumenska oporuka Josipa Turčinovića. On je često sudjelovao na ekumenskim susretima profesora teoloških fakulteta u Beogradu i Ljubljani. Usp. prilog u: Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 95s te ekumensku perspektivu u: »Problem pripadnosti Crkvi«, 23s.

⁵⁵ Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 346. Josip Grbac daje vrlo pregledan i sažet prikaz Turčinovićeve shvaćanja ekumenizma (usp. natuknicu 16) O tome kao i o ekumenskim

U ekumenskom dijalogu nije riječ samo o manifestacijama povezanosti i prijateljstva među kršćanskim Crkvama i crkvenim zajednicama nego i o jasnijem sagledavanju razlika u naučavanju, razlika koje su često više prividne negoli stvarne – ali je to sagledavanje razlika potrebno ako se želimo uzajamno razumjeti i poštivati. Treba naime imati u vidu da se unutar jednog ili dva pokoljenja ne mogu premostiti sve razlike koje su se »njegovala« stoljećima.

U ekumenskom dijalogu katolička teologija ima što naučiti. Na primjer, od pravoslavnih Crkava naučit će bolje vrednovati teološko bogatstvo koje se krije u liturgijama (*lex orandi lex credendi*) pri čemu bi posebno valjalo istaknuti euharistijsku ekleziologiju, a od protestanata je već naučila i još uči produbljeniju spoznaju i ljubav prema Božjoj riječi. Bogatstvo stabla pokazuje se u granama koje su se razrasle u raznim smjerovima. Tako i povijesno razrasla raznovrsnost kršćanskih Crkava i crkvenih zajednica može manifestirati bogatstvo zajedničke vjere. Ali jedinstvo i životnost tih bogatstava imaju se zahvaliti zajedničkom deblu i dubokim korijenima stabla. Ekumenski dijalog pomaže u nalaženju i poštivanju tih zajedničkih korijena i u njihovu usvajanju. Riječ je o Isusu Kristu i o njegovu evanđelju, ali i o mnogostrukoj zajedničkoj baštini prije raskola i dioba. Što se više bude sagledavala i usvajala ta zajednička baština, tim će se više zbližavati kršćanske Crkve i zajednice.

Zajednica vjernika, Crkva, shvaća samu sebe također u svojoj *povijesnosti*; u svakom sadašnjem trenutku ona vidi samu sebe također na pozadini vlastite povijesti i povijesti čovječanstva kojemu je ona poslana. Kod Turčinovića to dolazi do izražaja na jedan posve specifičan način. On je, dakako, bio dobar poznavalac crkvene povijesti, napose pak povijesti Crkve na južnoslavenskim prostorima i specijalno u Hrvatskoj, o čemu svjedoče njegovi historijski i literarni tekstovi.⁵⁶ Historijsko-teološki je pak Turčinovićeva specijalnost teološka kontroverzija u Hrvatskoj s pravoslavljem i to u prvom redu kraj XVII. i cijelo XVIII. stoljeće, »prijelomno doba u povijesti međucrkvenih odnosa u našim krajevima«⁵⁷. Pod kontroverzijom Turčinović shvaća »onaj književni rod koji

nadama, problemima i zaprekama usp. tekstove u: Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 215–274 (usp. napose »Katolički principi ekumenizma« i »Ekumenizam i dijalog«) te u Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 303–347. O njegovoj ekumenskoj djelatnosti vidi: Ivan GOLUB, Josip Turčinović – ekumenska ličnost, u: *Bogoslovska smotra*, 61 (1991.) 1–2, 143s.

⁵⁶ U smislu historijske znanosti valja uputiti na tekstove u: Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 277–423 (*Historica*), napose na tekst »Katolička crkva u južnoslavenskim zemljama«, 315s te 397s te u literarnom vidu na tekstove u: Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 369s (»Ska-zanje – Spomen 'Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata'«) te 413s (»Vječni smo tvoji put-nici« – scenarij za istoimeni film).

⁵⁷ Josip TURČINOVIĆ, *Misionar Podunavlja Bugarin Krsto Pejkic (1665–1731)*, V (Predgovor).

se unutar kršćanske teologije bavi međuvjerskim pitanjima, pretežno pitanjem međukonfesionalnih doktrinarnih razlika, a koji se tijekom povijesti – zbog različita pristupa problematici i zbog različite metode kojom je u pojedinim razdobljima tretirao svoj predmet – obrađivao susljedno u nekoliko oblika ili književnih vrsta: od polemičke kontroverzije, preko konkordija, kritičke historije, simboličke literature i *Konfessionskunde* do današnje ekumenske literature⁵⁸. Turčinović se namjeravao posvetiti proučavanju kontroverzije na južnoslavenskim prostorima,⁵⁹ ali kao i kod mnogih drugih tema teološke znanosti stjecajem okolnosti nije mogao nastaviti kako je ispočetka nakanio.⁶⁰ Ali je zato – evanđeoski samozatajno – otvorio mogućnost rada i objavljivanja drugima.⁶¹

Kad se sagledaju Turčinovićeve historijsko-teološki radovi na koje smo upozorili, nedvojbeno se pokazuje kako je istinita rečenica kojom on završava predgovor svojem istraživanju o Antunu Vramcu (1538. – 1587.), »spornom hrvatskom teologu«: »Vramec je naime, kao izrazito pokoncilski čovjek (Tridentinum) posebno zanimljiv danas, opet u jedno pokoncilsko vrijeme, jer nam iskustveno može pokazati da određeni ljudski izbori imaju svoje analogije bez obzira na vremensku udaljenost. A analogije u ljudskim opredjeljenjima rađaju i analognim povijesnim posljedicama. Najznačajnije je u tom valjda to što ljudi ili epohe određenim izborom nepovratno brišu ostale svoje mogućnosti.«⁶² Povijest dogmi i teologije to bjelodano potvrđuje od početka, opcijom u prilog grčke filozofske misli u svojim tumačenjima i formulacijama, pa sve do danas. Poznavanje pak te povijesti i njezinih izbrisanih mogućnosti mogu biti od velike pomoći u traganju za odgovorima na nove izazove.

Dakako, kroza sve to u Turčinovićevoj se misli izriče samorazumijevanje kršćanske zajednice i to na različitim stupnjevima apstrakcije i reflektiranosti; to je već teologija. Tko pak kaže »Crkva«, taj u istome dahu kaže i *tradicija*,

⁵⁸ *Isto*, 1.

⁵⁹ »Teološka kontroverzija, posebno kontroverzija s pravoslavljem, predstavlja dobar dio svega književno-teološkog rada u Hrvatskoj. To naročito vrijedi za XVIII. i drugu polovicu XIX. stoljeća«, *Isto*, 1. Ta činjenica i njezino detaljno poznavanje nisu nevažni za ekumenske odnose također u naše vrijeme, jer zaborav povijesti osuđuje sudionike dijaloga bilo na ponavljanje starih pogrešaka bilo na bagatelizaciju razlika. Jedna i drugo je kontraproduktivno.

⁶⁰ Usp. o tome usputne natuknice u Predgovoru i Uvodu u: Josip TURČINOVIĆ, *Misionar Podunavlja Bugarin Krsto Pejkić (1665–1731)*, Vs, 1s te u Uvodnoj riječi (Josip Bratulić) i Predgovoru u: Josip TURČINOVIĆ, *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog*, 5–8.

⁶¹ O tome rječito svjedoči niz *Analecta Croatica Christiana* s do sada 46 objavljenih svezaka, niz *Croatica christiana fontes* te časopis *Croatica Christiana Periodica* – u izdanju Kršćanske sadašnjosti.

⁶² Josip TURČINOVIĆ, *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog*, 8.

predaja. Za Turčinovića je to bjelodano kad se ima u vidu njegovo poznavanje povijesti kršćanske teologije, teologije na našim južnoslavenskim prostorima, poznavanje ćirilometodske tradicije i glagoljaštva te kontroverzističke teologije u nas, kako u odnosu prema pravoslavnima tako i u odnosu prema protestantima. Ta širina u poznavanju tradicije⁶³ omogućavala mu je organsku recepciju Drugoga vatikanskog koncila ne samo na području teološke misli nego i u ekumenskim kontaktima, u liturgijskoj obnovi te u odnosu na onodobno društvo i mogućnosti rada inspiriranog vjerom u tom istom društvu. Uza svu skučenost društvenog prostora, on je pronalazio načina da okupi kršćanske laike i osigura mogući prostor suradnje, zbližavanja, upoznavanja i njihova povezivanja također preko granica tadašnje države.⁶⁴

Tradicija nije okamina, fosil, nego živa predaja i veza s početcima. Zato je Turčinović umio povezivati tradiciju i *modernitet*, u punoj svijesti o svim lomovima i napetostima koje su pratile i prate proces žive predaje u svaki puta različitim društvenim okolnostima i povijesnim situacijama. Pritom vrijedi ono što je kazao u kontekstu rasprave o enciklici *Populorum progressio* (1967.): »Pustimo riječi i prijeđimo na stvari. Mi smo ovdje u situaciji da nešto treba izgraditi. To se može izgraditi samo ako se pokrenu svi oni koji rade, i tu nema nikakve sheme unaprijed. Pred nama je traženje, i ako ljude ne osposobimo za slobodno i odgovorno traženje, nemamo se čemu nadati. [...] Treba naći put da se angažiramo, a da se ne poreknemo.«⁶⁵

2.5. Teologija: facies publica fidei

Time smo došli do četvrte odrednice teologije: ona se pokazuje (uza sve ono već istaknuto) kao javnosti okrenuto lice vjere, i to u prvom redu intelektualnoj i kulturnoj javnosti okrenuto lice vjere. Što to znači?

⁶³ Usp. priloge o Markantunu de Dominisu, Štefanu Zagrepču, Jurju Dobrili, Ivanu Stojkoviću, o svetoj braći Ćirilu i Metodu i drugima u: Josip TURČINOVIĆ, *Mišao vjere*, 277s (*Historica*) kao i odgovarajuće priloge u razgovorima: Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 285–343 (*Dialogica*).

⁶⁴ Zainteresiranim je laicima posredovao kontakte, suradnju i članstvo npr. u međunarodnoj udruzi katoličkih intelektualaca *Pax Romana*, o čemu je u više navrata izvještavala obiteljska revija *Kana*. U tome kontekstu valja spomenuti i međunarodnu suradnju Kršćanske sadašnjosti s izdavačima u inozemstvu: Jaca Book (Milano), Herder (Freiburg/Br.), Styria (Graz) i dr.

⁶⁵ Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 80s. Time je naznačen prostor *kritičnosti* teologije unutar Crkve i unutar društva. Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Mišao vjere*, 95s, 447s, 461s; Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 263s te *passim* u svim prilogima u: Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 61s (*Dialogica*).

Vjera je izvorna dimenzija čovjekova bića i iskustva koja se ne da reducirati ni na koju drugu dimenziju.⁶⁶ Ona ima barem dva različita lica (što ne znači da je dvolična!): jedno privatno i drugo javno – slično planini koja izgleda različito, ovisno s koje se strane gleda. Učka izgleda svaki put različito gleda li se s istočnih obala Kvarnerskog zaljeva ili pak iz unutrašnjosti Istre, ali je to uvijek ista Učka.

Privatno lice vjere jest ono kako dotična osoba vjeruje i kako se odatle konfigurira njezin život i suživot s drugima te kako iznutra, »iz duše«, izgleda njezin odnos prema Bogu. To nam ostaje skriveno i kod Turčinovića pa pisac ovih redaka o tome može samo šutjeti. No on se ne može oteti dojmu velike podudarnosti između misli, riječi i djela, podudarnosti u dobru. Teologija, pak, kao javno lice vjere Crkve – teolog je uvijek u Crkvi – očituje se kroz način kako ona ostvaruje svoju crkvenu teološku funkciju: ona čuva vjeru i na njoj se nadahnjuje i ujedno je osvježenu prenosi u novo vrijeme i u nove prostore Crkve. U tom je smislu teologija *filia sui temporis* – jer koliko god bila nužno ukorijenjena u tradiciji i vjerna svojim temeljima, ona mora istodobno biti solidarna sa svojim vremenom i tako manifestirati svoju životnost i vršiti svoje proročko poslanje u Crkvi i u društvu.⁶⁷

Kao javno lice vjere teologija je sredstvo komunikacije *ad intra* i *ad extra*, prema unutarcrkvenoj javnosti i prema široj društvenoj javnosti. To je tako od početka i kroza svu povijest kršćanske teologije. *Ad intra*: nezamislivi su svi koncili i sva akademska i druga pouka u krilu Crkve bez teologije. *Ad extra*: počam od antičkih kršćanskih apologeta te na vrhuncu, u srednjovjekovnim sveučilištima pa sve do danas, teologija ne može ostati zatvorena sama u sebe. Ona je upućena nekome: čovjeku, i apelira na njegov razum, na njegovu inteligenciju – dakle, na ono što je svim ljudima zajedničko.

Teologija je uvijek *logos*: jedan određeni jezik i jedan određeni način mišljenja. Jezik i mišljenje moraju biti razumljivi i shvatljivi onima kojima su upućeni. Ljudska je inteligencija uvijek ista, ali i uvijek različito uobličena, modelirana, uvjetovana kulturnom situacijom onoga koji govori i onoga koji sluša. Stoga teološki *logos*, makar bio u svom temelju uvijek isti, mora se prilagoditi epohi, ambijentu, skupini, osobama kojima je upućen. To znači: teološki je diskurs kulturalno uvjetovan te ide za tim da bude razumljiv svakom razumu, ali ne ide za tim da pod svaku cijenu i nekritički slijedi povijesno promjenjive forme racionalnosti.

⁶⁶ Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 29s.

⁶⁷ Usp. Isto, 288; Stjepan KUŠAR, Teologija solidarna sa svojim vremenom, u: *Bogoslovska smotra*, 80 (2010.) 3, 675–679.

Povijest teologije pokazuje nam tri područja javnosti na kojima je teologija vršila i još uvijek vrši i pozvana je vršiti svoju javnu funkciju; to su područja na kojima se jasno ocrtavalo i još se ocrtava javno lice vjere.⁶⁸

Prvo je takvo područje – i povijesno i danas – *univerzitet* i šire područje *kulture*. To je evidentno tamo gdje su teološki fakulteti sastavni dio univerziteta kao i tamo gdje oni to nisu. Oni su naime važni sugovornici za druge fakultete i studijske centre znanja. Njihova prisutnost i interdisciplinarno djelovanje dodaju drugim područjima ljudskog znanja drukčije perspektive i nove dimenzije i jedan poseban indeks, pokazatelj vrijednosti, utoliko što teologija zahvaća cjelinu stvarnosti u posebnoj perspektivi njezine stvorenosti: čovjek u krilu stvarnosti i sva stvarnost principijelno su dobri i kao takvi proizašli su iz Stvoriteljevih ruku (usp. Post 1). Ali da bi teologija doista bila nezanemariva komponenta naše kulture, ona mora izaći iz svoje bjelokosne kule i biti u živoj komunikaciji i razmjeni s drugim oblicima ljudskog znanja.

U opusu Josipa Turčinovića vide se tragovi i izrazi toga u jednom vremenu koje u cjelini nije bilo sklonu teologiji u nas: Bogoslovni je fakultet bio izagnan iz univerziteta. Turčinovićeve tekstovi o de Dominisu i Stojkoviću te njegove recenzije⁶⁹ dokumentiraju to lice vjere okrenuto široj akademskoj javnosti. Još bolje u njega dokumentiraju to njegovi izdavački pothvati koji obuhvaćaju ne samo polje teološke znanosti i šire vjerske kulture, nego i likovne umjetnosti, književnost, glazbu i film. Ovdje valja istaknuti njegov *Credo* o književnoj djelatnosti i o vjerskoj knjizi u nas: »Kad zahtijevamo zreliju vjersku literaturu, ne tražimo je u ovom času zato da pokažemo ljepše lice pred 'onima vani', nego najprije zato da otkrijemo pravu dušu i uz budniju svijest brže dozrijevano. Književna djelatnost naime, kao sredstvo duhovnog komuniciranja i kao izraz k sebi došle misli, uživa povlasticu da osvjetljuje i svoj izvor i zbivanja kroz koja prolazimo, da probuđene težnje usmjeruje i vezuje u organsku cjelinu, da preodgaja i duhovno oplođuje. Iako je, dakle, s jedne strane odraz sredine iz koje niče, književno je stvaranje u isti mah i djelatni čimbenik njezina dozrijevanja i, kao takav, jedan od uvjeta njezina života. Kada vjerska knjiga zrelo ispunja ovu misiju, ona ujedno postaje i najuvjerljiviji svjedok žive vjerske prisutnosti pred svim savjestima. Ona, stoga, nije nipošto raskoš, ona je nezamjenjiva potreba.«⁷⁰ Tako je on pisao 1961. godine i toga se držao u svojoj autorskoj i izdavačkoj djelatnosti. To i dalje ostaje trajan, aktualan zadatak – danas proširen na sve medije komunikacije.

⁶⁸ Usp. Stjepan KUŠAR, Teologija – javno lice vjere, u: *Bogoslovska smotra*, 85 (2015.) 1, 9–16.

⁶⁹ Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 427–463 (*Critica*).

⁷⁰ *Isto*, 427s.

U vremenu koje nije bilo sklono sakralnoj baštini, a povijest je gledalo samo u perspektivi vladajuće komunističke ideologije, teologija je, u prvom redu kao intelektualnoj javnosti okrenuto lice vjere, vodila u nas dijalog s umjetnicima – ili, osobnije rečeno, Turčinović i njegovi suradnici uspostavili su plodnu suradnju sa znanstvenicima i umjetnicima na drugim područjima znanja i kulture.⁷¹ Plodovi su vidljivi i danas. Ta se komunikacija i suradnja trebaju nastaviti i izgrađivati u novim okolnostima kakve nisu bile dane Turčinoviću. On je pak sam najbolji primjer kako teolog mora biti osoba od kulture, verziran u nekom ili u nekim područjima suvremene kulture. Povijest, književnost, kazalište, likovne umjetnosti, glazba, film... zahvaćaju široku publiku i imenuju područja javnosti na kojima bi toj javnosti okrenuto lice vjere imalo što reći i na što upozoriti – u interesu čovječnosti i čovječstva suvremenog čovjeka.

Time dakako ne zaboravljamo i ne odbacujemo tradicionalnu vezu teologije i filozofije sa svim uzajamnim plodnim utjecajima, napetostima i lomovima. Mislimo u prvom redu na filozofijsku etiku, na filozofiju religije i na filozofijsku antropologiju kao i na metafiziku. Ipak *artes*, umjetnosti i umijeća, zahvaćaju mnogo širu publiku od filozofije pa se polje teološkog interesa i prisutnosti teologije u kulturnoj javnosti silno proširuje. Josip Turčinović je kao teolog – ne toliko po svojim autorskim tekstovima koliko po izdavaštvu i filmovima – bio tu prisutniji od bilo kojeg drugog teologa.

Izoštren osjećaj za narav Crkve i njezina poslanja, poznavanje tradicije i šire kulture (napose književnosti i umjetnosti), osjećaj za sužene prostore djelovanja Crkve u onodobnom društvu i državi te silan stvaralački naboj orijentiran prema budućnosti Crkve, naroda i šire društvene zajednice rezultirali su Turčinovićevom višeslojnom, ali uvijek koherentnom prisutnošću u crkvenoj i široj društvenoj javnosti. To je bila djelatna prisutnost, vezana uz »Kršćansku sadašnjost« kao izdavačku kuću i centar za koncilski istraživanja i dokumentaciju, prisutnost vezana uz Katolički bogoslovni fakultet i uz kapelicu Ranjenog Isusa podno prvoga zagrebačkog nebodera na početku Ilice, ali i u rodnoj Istri iz koje je potekao.

Sljedeće polje javnosti na kojem se očitivalo i gdje se i dalje očituje javnosti okrenuto lice vjere jest *ekumenski i međureligijski dijalog* kao i dijalog s drugim svjetonazorima proizašlima iz moderniteta. Kršćanska vjera, gledana iz svojih evanđeoskih izvora i temelja, zahtijeva iskorak u ta polja javnosti i obvezuje vjernika i teologa na pronalaženje prihvatljivih oblika komunikacije. Ide se od

⁷¹ Usp. razgovore u vezi s izdavačkom djelatnošću i djelima o hrvatskoj sakralnoj umjetničkoj baštini u: Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 207s, 221s, 295s.

uzajamnog upoznavanja i poštovanja k dubljem razumijevanju samih sebe i partnera u dijalogu pa sve do zajedničkog djelovanja gdje je ono moguće.

O ekumenskom dijalogu već je bilo riječi; preostaje nam upozoriti na međureligijski dijalog. Tu je stvar teža jer nam manjkaju zajednički korijeni i zajedničko deblo – s izuzetkom židovstva i donekle islama. Za kršćane je glavna odnošajna točka osoba i poslanje Isusa Krista. Jedini zajednički teren svim partnerima mogao bi biti na razumu utemeljen govor o Bogu te govor o odnosu Boga i ljudskog roda. Ali možda više od neke naravne teologije ovdje je potrebna fundamentalna antropologija te etika i filozofija religije. Metodologijski uzori to mogu biti Toma Akvinski, H. de Lubac, K. Rahner, M. Blondel itd.

U Turčinovićevim spisima o toj problematici nema ništa, ali interes za to i svijest o potrebi toga dijaloga pokazuju se u njegovim susretima s predstavnicima islama i židovstva u nas, podrška onima koji su se zauzimali za međureligijski dijalog u nas te poneki naslov objavljen iz opće religijske problematike. Čini se da su kršćanska ekumenska problematika te nastojanje oko očuvanja skučenih prostora djelovanja Crkve u tadašnjem društvu bili toliko u prvom planu da je međureligijski dijalog silom prilika ostao na rubu njegova teološkog interesa. Ipak, u tom bi kontekstu trebalo istražiti kontakte koje je on imao sa strukturama vlasti koje su deklarativno bile ateističke te s intelektualcima, posebice sa sociolozima (S. Vrcan, V. Mikecin, I. Maštruko, I. Supek i dr.), što ulazi u krug dijaloških nastojanja među kršćanima i marksistima. Kontakti s komunističkim intelektualcima su upadom sovjetske armije u Čehoslovačku 1968. godine te nasilnim ugušivanjem »hrvatskog proljeća« dobili udarac od kojeg se više nisu oporavili, a kontakti sa strukturama vlasti teško je da su imali baš dijaloški karakter, nego su išli oko osiguranja onog minimalnog prostora slobodnog djelovanja koji su zakoni dopuštali, ali koji je vlast po svom nahođenju uvijek novim propisima proizvoljno stezala.⁷²

Time smo došli do sljedećeg područja javnosti na kojem je teologija kao javno lice vjere odigrala stanovitu ulogu u prošlosti, a ima je i dalje danas i imat će je ubuduće, ne doduše izravno nego samo uzgredno. Riječ je o *području politike*, ne stranačke i dnevne politike, nego politike kao umijeća skrbi oko zajedničkog dobra građana države. Ne kanimo govoriti o političkoj teologiji (ni staroj ni novoj: C. Schmitt i E. Peterson – J. B. Metz i J. Moltmann), ni o

⁷² Usp. o tome tekstove i razgovore u vezi s djelovanjem Kršćanske sadašnjosti i Teološkog društva »Kršćanska sadašnjost« u: Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 253–284, 289–347. Usp. ružan obračun (*cui bono?*) s Turčinovićem i suradnicima u: Miroslav AKMADŽA, *Katolička Crkva u komunističkoj Jugoslaviji: 1945–1980*, Zagreb – Slavonski Brod, 2013., 463–471.

dijalogu kršćana i marksista ni o »teologijama genitiva«: teologija oslobođenja, teologija revolucije, teologija samoupravljanja... Što se Turčinovića tiče, ovdje treba istaknuti samo jednu ključnu stvar: svi njegovi kontakti s jugoslavenskim vladajućim komunističkim strukturama (riječ je zapravo samo o kontaktima na nižoj republičkoj razini i tu još samo na razini Komisije za vjerske zajednice i Socijalističkog saveza), tj. s funkcionarima tih struktura, imali su jednu glavnu svrhu: osigurati uzak prostor na polju *kulture* za prisutnost kulturnoj javnosti okrenutog lica vjere; osigurati prostor u javnosti, onakvoj kakva je ona tada bila, da bi se mogla čuti riječ vjere, pokazati svjedočenje vjere, njezina inspiracija i preobrazbena moć za dobro čovjeka, našeg čovjeka.⁷³

Na toj liniji valja shvatiti također osnutak Teološkog društva »Kršćanska sadašnjost«, ali i sve ono što je tomu prethodilo, od samog osnutka Kršćanske sadašnjosti 1968. godine pa nadalje. U nastojanju oko očuvanja i iskorištavanja toga malog prostora slobode u javnosti tadašnjeg društva teologija je prisutna *kao teologija* samo uzgredno, kao reflektirano nadahnuće za angažman, kao svjesno izlaganje i ulaženje u neugodnu poziciju između čekića i nakovnja ne bi li se osigurao minimalan prostor za djelovanje u duhu vjere. Važno je to spomenuti – i ponadati se da će kompetentnijima biti omogućeno da istraže sve raspoložive materijale koji svjedoče o tim teškim trenutcima naše novije crkvene povijesti te javnosti podastru rezultate svojih istraživanja.

Ne treba imati iluzija s obzirom na to da će se riječ teologije kao akademske discipline čuti i uzeti u obzir na političkim forumima i u medijskoj javnosti koja oscilira između sekularizma i jagme za eventualnim religijskim bizarnostima te stvarnim ili samo navodnim vezama između jedne religije i svjetskog terorizma. Ipak, prisutnost teologije na univerzitetu i na drugim područjima znanja neće ostati bez utjecaja na našu kulturu. Ekumenski, pak, i međureligijski dijalog mogu pridonijeti popuštanju u takozvanom sukobu civilizacija jer pridonose boljem razumijevanju drugoga, razvijaju poštovanje tuđeg identiteta i pomažu oko rješavanja zajedničkih problema. Tako teologija može imati stanovito uzgredno djelovanje u prostoru političkoga.

To dakako nije sve. Važan neizravan utjecaj teologije ide kroz savjest pojedinaca, tim više ako su i teološki školovani ili su se iz vlastitog vjernič-

⁷³ S obzirom na odnos Crkva – država usp. razgovor u vezi s potpisivanjem Protokola između SFR Jugoslavije i Svete stolice, u: Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 83–115. Važno je također spomenuti tribine »Teološki četvrtak« koje su se održavale u prostorijama Kršćanske sadašnjosti na Marulićevu trgu 14 i koje su bile otvorene svima zainteresiranima. Usp. Mislav KOVAČIĆ, Tribina 'Teološki četvrtak': povijest nastanka, kronologija, bibliografija, u: *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 1, 165–179.

kog interesa uputili u čitanje i promišljanje teoloških tema. Načelno rečeno: postoje političari koji su uvjereni i autentični kršćani i koji u svojoj savjesti i u svojem razmišljanju tragaju za rješenjima društvenih i političkih problema u skladu sa svojom kršćanskom savješću i evanđeoskom porukom, pri čemu nije zanemariv doprinos kršćanske socijalne doktrine za čije se poznavanje i primjenu Turčinović veoma rano počeo zanimati i u čemu je dao bitne priloge.⁷⁴ Takvima, dakle, teologija može i treba reći i ponuditi riječ koja je jasna i koja svojim vlastitim svjetlom objašnjava probleme i otvara perspektive rješavanju problema društva. Dovoljno je ovdje podsjetiti na prijedloge koji odatle dolaze i tiču se bioetike i etike na polju ekonomije i financija, ali i političkog djelovanja u vođenju države. U onodobnim okolnostima Turčinović nije na tom polju ostavio vidnog pisanog traga, ali može se pretpostaviti da su tekstovi koje je o toj problematici objavio njegov kolega Tomislav Šagi-Bunić u svojem nastajanju bili sigurno popraćeni i Turčinovićevim primjedbama i refleksijama.⁷⁵ U suvremenim se okolnostima riječ crkvenog učiteljstva i teologa čuje; dakako, drugo je pitanje koliko se ona i kako uzima u obzir pri donošenju političkih i drugih odluka te u njihovoj provedbi.

Ta riječ može biti mirna i odmjerena akademska riječ, ali češće će to biti *proročka riječ* u biblijskome smislu. Proročka je, naime, riječ koja se ne voli slušati jer se ne uklapa u *mainstream*, ide protiv nekih bučnih zahtjeva i općih očekivanja jer upozorava na putove kojima ne valja ići i na moguće posljedice odluka i djelovanja o kojima se (često zbog skrivenih i nepriznatih individualnih ili grupnih interesa) ne voli povesti računa. Proročka riječ riskira prigovor da ne ide s vremenom, da nije napredna i inovativna, da ne vodi računa o suvremenom čovjeku.

Turčinoviću je bila poznata proročka riječ i on sam ju je umio reći kako u odnosu na Crkvu tako i u odnosu na šire društvo. U tom je smislu znakovito kako on povezuje govor o Bogu i čovjeku te ističe ono što odatle proizlazi za čovječnost čovjeka: »Tajna našega Boga jest upravo u ovome: On će biti uvijek za nas ljude. On, da čovjeka održi, da ga ne dadne porobiti, ide umrijeti, a čovjek, naprotiv, da sebe održi, često porobljuje i ubija. Taj poziv Božji na

⁷⁴ O tome svjedoče njegovi uvodi u enciklike Ivana XXIII. *Mater et Magistra* te *Pacem in terris*. Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 13s; Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 15s. Obje je popratio natuknicama, a k tomu je prvu preveo sam, a drugu skupa s Antonom Benvinom.

⁷⁵ Usp. s tim u vezi: Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Katolička crkva i hrvatski narod*, Zagreb, 1983. Sam autor priznaje: »U toj knjizi ima toliko misli koje smo zajednički [tj. s Josipom Turčinovićem] razbistrali, [...] da ni sada ne znam je li ta knjiga više njegova ili moja«, *Kana*, 21 (1990.) 10, 6.

slobodu, upućen čovjeku u Isusu Kristu, jest vječna, neiskorjenjiva inspiracija koja uvijek iznova budi nove vjernike, nove proroke u svim sredinama i situacijama»; to su »ljudi koji čine ono na što Bog čovjeka zove, koji su prihvatili Božji poziv da budu ljudi i da nikada od toga ne bježe, da ne prave kompromise na račun ovog Božjeg poziva.«⁷⁶

Kad se to projicira na razinu života Crkve, onda se otkriva kako je ona »tu da posreduje susret između Boga i ljudi«, a njezin je smisao u tome da »ona mora biti vjerna onome poradi čega je Bog poslao Isusa Krista. Ona mora biti vjerna čovjeku – da ju takvu on iznutra sretne, osjeti. Ljudima konačno ništa više od toga nije potrebno«, jer, u stvari, mi jedni od drugih želimo ovo: »Da se razumijemo, da se susretnemo. Sve je u tom susretu! Kad to doživimo, neće predstavljati nepremostivu teškoću ništa što nam život donese. Tada možemo skupa i gladovati i boriti se da bude bolje. Samo, za to treba biti razoružan i ne htjeti biti važan jer važnošću se ne može doći do susreta. To je duboko pitanje vjere.«⁷⁷

Kad je pak riječ o situaciji u našoj Crkvi u poslijekoncilskom vremenu (1969.) i o previranjima u njoj, Turčinović poteže upravo proročki registar koji određuje tonalitet njegova govora: »Kako se može dogoditi da nema alarma, da nema uzbune zbog toga što smo tako tromi, što seizmografski ne reagiramo na potrebe ljudi oko nas, ljudi kojima smo upućeni da im služimo, da im svjedočimo, da živimo i produbljujemo vjeru, da svjedočimo spasenje u Isusu Kristu svima oko nas? A Crkva nema drugog zadatka. Sve ostalo mogu biti filozofske, političke, nacionalne, kulturne i ine – inače u sebi vrijedne – ljubavi. Ali treba konačno jasno i glasno reći da sve to onda nije crkveno, da to nije Crkva, da nije teologija. To mogu biti problemi, ali onda ih nazovimo pravim imenima, ne maskirajmo ih pod plašt svetoga i ne činimo od njih pseudoteološke probleme.« To proizlazi iz njegova temeljnog stava: »Ni vjere ni teologije ni Crkve nema ne samo izvan ljudi nego je nema drukčije osim u službi ljudi« – posve u skladu s temeljnim iskustvom da je Isus Krist došao »radi nas ljudi i radi našega spasenja.«⁷⁸

Za društvo i Crkvu još uvijek vrijedi i stalno će vrijediti uvid: »Tražeći svoje pravo mjesto u pluralističkom društvu, Crkva mora biti u stanju da i sama u sebi izdrži pluralizam, pluralističku situaciju. Boreći se za slobodu svih, Crkva ne djeluje u ime neke društvene sile u svijetu, nego u ime svoje

⁷⁶ Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 83. To se posebno jasno osjeća u njegovim razgovorima. Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 61–349 (*Dialogica*).

⁷⁷ Josip TURČINOVIĆ, *Misao vjere*, 81s.

⁷⁸ Ovaj i prethodni navod: Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 127s.

funkcije i u tom posebnom slučaju ona to doista čini i za sebe. Tražeći slobodu za sebe, ona je ne traži protiv nikoga, nego za sve, ili bolje, ona je traži tako da ostane mogućnost ljudske slobode za sve.⁷⁹ Posve u skladu s onim već istaknutim imperativom: »Treba naći put da se angažiramo, a da se ne poreknemo.« Proročka riječ nije riječ teologije kao akademske discipline; ona dolazi od osobe teologa koji riskira angažman.

3. Teolog i polidijalogičnost teologije

U ovom pokušaju sagledavanja Turčinovićeve teološke misli pod vidikom poimanja teologije, teologija nam se pokazala kao znanost *sui generis* utemeljena u vjeri koja se korijeni u Božjoj objavi spasa. Ta znanost – metodički reflektirano znanje vjere – očituje također pluralnost svojih dimenzija ili momenata.

Tu je najprije njezina *intelektualnost*: napor uma da razumije i suvislo izrazi vjeru kao čin i kao sadržaj, uvijek vodeći računa o svaki puta vlastitom vremenu te o povijesnom i društvenom okruženju u kojem zajednica vjernika živi, povezano s neodrecivim i trajno važećim izvorima teologije (Sveto pismo i tradicija, u čijem kontekstu valja sagledavati i crkveno učiteljstvo).⁸⁰ U srži tog intelektualnog napora krije se – i to je drugo – teologiji najvlastitija njezina *teološka* crta: njezin jedini »predmet« je Bog i sva stvarnost ukoliko je Božje stvorenje, u čijem je središtu čovjek. Ta teološka dimenzija ima svoj *Sitz im Leben* u zajednici vjernika odakle teologiji prirasta njezina *eklezijalna* dimenzija; vjera naime o kojoj je ovdje riječ jest vjera kršćanske zajednice pa je stoga teologija njezin reflektirani oblik samorazumijevanja. Svaki puta pak drukčija povijesna, društvena i kulturna smještenost te zajednice vjernika zahtijeva da se ona također intelektualno i kulturno pozicionira s obzirom na tu svoju ekstra-eklezijalnu sredinu. Odatle se teologija nužno pokazuje kao *kulturno javnosti okrenuto lice vjere*. Ne treba posebno dokazivati od kolike i kakve je to važnosti ako je teologija (institucionalno: teološki fakultet) dijelom visokoga obrazovnog sustava neke zemlje.

⁷⁹ *Isto*, 98. »U društvu treba biti moguće i dopušteno da Crkva svjedoči o svojem duhovnom blagu koje je na službi ljudima«, *Isto*, 94.

⁸⁰ Namjerno ističemo intelektualnost, a ne duhovnost; ona je naime vlastita dimenzija vjere kao takve, ne samo ukoliko je čovjek duhovno biće nego još više ukoliko je Duh Božji onaj koji čovjekov duh prožima i uzdiže na Božju mjeru po uzoru na Isusa Krista (usp. Gal 4,4-7 i Fil 2,1-11!). Kada duhovnost promišlja samu sebe u svojem vlastitom sebezavršenju, ona samim time artikulira svoju umnu strukturu i svoju komunikacijsku dimenziju – upravo intelektualnost.

Turčinovićeви spisi nedvojbeno i jasno pokazuju – doduše nerazrađeno i tek uzgredno spomenuto – te dimenzije teologije; razloge smo objasnili na početku ovog rada. K tomu valja imati na umu i sljedeće, što je veoma važno kad je o njemu riječ: kad bi se uz to uzelo u razmatranje njegovo djelovanje u krilu Crkve i na polju kulture u nas (u prvom redu u izdavaštvu i suradnji s drugim osobama i ustanovama na polju kulture te u okupljanju laika u kontekstu recepcije Drugoga vatikanskog koncila,⁸¹) još bi se mnogo jasnije i »reljefnije« vidjele spomenute dimenzije njegova poimanja teologije i njegova bavljenja teologijom. Na to možemo ovdje samo upozoriti, ali ne u to i ulaziti.⁸²

Odatle proizlaze barem tri važna izvoda za teologiju u nas u sadašnjem trenutku, ali i za budućnost. Oni se tiču osobe teologa, odnosa vjere i povijesti kroz istraživanje naše teološke baštine te polidijalosti teologije.

Najprije *osoba teologa*, jer teologije nema bez teologa. Njegovo specifično mjesto djelovanja jest zajednica vjernika i njezine visoko-obrazovne ustanove (u okviru univerziteta i izvan njega), ali u isto vrijeme i šire društvo i kulturna javnost gdje vjernici svoju vjeru žive. U tom smislu teolog djeluje *ad intra* – prema svojoj zajednici vjernika, i *ad extra* – prema društvu i kulturnoj javnosti. Vjera koja se *tako* manifestira u javnosti ne može a da ne bude vjera teologa. Vrijedi naime: riječ koja se čuje uvijek je riječ jedne određene osobe.

Teologiju kao racionalan i koherentan diskurs može razumjeti i osoba koja nije kršćanski vjernik. Ali ukoliko teologija treba biti javni diskurs koji očituje vjeru i koji pokazuje lice vjere u kulturnoj javnosti, nju može razvijati i u kulturnoj javnosti izlagati samo onaj koji tu vjeru živi, kome je ona forma života (»forma« u aristotelovskom smislu). Zato će teologija kao javno lice vjere neminovno biti također javno lice vjere teologa. Javnoj funkciji teologije prethodi osobno svjedočenje teologa. Sva kršćanska teološka tradicija o tome bjelodano svjedoči. Misao i djelo Josipa Turčinovića organski su smješteni u taj kontekst i samo se iz njega mogu primjereno razumjeti. On je živio, razmišljao i djelovao iz centra vjere u smjeru prema zonama u kojima se ona na različite načine kreativno očituje.

Ukoliko je, dakle, teologija diskurs koji očituje vjeru Crkve u kulturnoj javnosti, nju ne može ni razvijati ni predlagati netko tko te vjere nema i tko

⁸¹ Uz raznovrsni rad i suradnju laika u Centru »Kršćanska sadašnjost« posebno valja istaknuti tribine »Teološki četvrtak« (usp. natuknicu 71).

⁸² To bi mogla biti tema za poseban članak nekog od njegovih dugogodišnjih suradnika i/ili suradnica te bitan dio njegove biografije koju bi svakako valjalo do u detalje razrađeno napisati.

ju ne živi.⁸³ Zato je teologija kao javno lice vjere ujedno i javno lice vjere teologa, izraz njegova osobnog svjedočenja. Danas se to svjedočenje čini važnijim negoli ranije jer mediji društvene komunikacije personaliziraju sve ljudske odnose i sva javna očitovanja ljudi. Oni koji obnašaju javne funkcije – bez razlike koje – moraju o tome voditi računa i samokritički promišljati vlastitu vjerodostojnost. Stoga kada se teolog pojavljuje u javnosti, u medijima komunikacije, važno je ono što on kaže, ali ništa manje nije važno također to da se pokaže kao vjerodostojna osoba, osoba čija je vjera koherentna s njegovim životom i s načinom kako on djeluje.

To se bez sumnje smije ustvrditi za teologa Josipa Turčinovića kao pouzdana datost – i to u vremenu i u društvu skućene i komunističko-partijski kontrolirane javnosti.⁸⁴ Današnja je naša javnost drukčija, kakofonijska i nepregledna, ali nije manje zahtjevna od njegove. Kakva god ona bila, i u njoj valja očitovati javno lice vjere. Teolog Turčinović i njegova teološka misao, koliko god embrionalna ona bila jer ju stjecajem okolnosti nije imao prilike sustavno razraditi, mogu poslužiti kao pouzdan putokaz i nadahnuće u uvijek novom i angažiranom promišljanju vjere i njezine sržne poruke o Bogu i čovjeku.

Drugo, odnos vjere i povijesti gledan kroz istraživanje naše *teološke baštine*. Spisi Josipa Turčinovića pokazuju njegovu ukorijenjenost ne samo u dubokom poznavanju svetopisamske poruke – što je za teologa samo po sebi razumljivo – nego i njegovu ukorijenjenost u tradiciju crkvene teološke misli s posebnim naglaskom na poznavanju one misli koju su razvijali teolozi stasali u našem narodu i na našem tlu. Kao rijetko tko on je na pozadini svojeg vrlo diferenciranog poznavanja naše crkvene povijesti i njezine ne samo latinske nego isto tako i ćirilometodske (glagoljaške) tradicije proučavao našu kontroverzističku teologiju.⁸⁵ Za teologa u nas i dalje je neophodno

⁸³ Ovdje valja barem upozoriti na razliku između filozofije religije i teologije: različita su polazišta i jamstvene instancije njihova argumentiranja. Dok filozofski subjekt želi komunicirati argumente koje on sam zastupa i za koje on sam stoji *in communitate philosophantium*, dotle teološki subjekt usvaja i zastupa premise koje preuzima unutar svoje zajednice vjernika (on je njezin važan član) radi promišljanja i sustavnog izlaganja i zastupanja zajedničke vjere *in communitate fidelium*, ali i u odnosu na širu kulturnu javnost. Odatle se može reći da netko tko se bavi teologijom, ali nije iz uvjerenja i *formaliter* član te zajednice samim svojim bavljenjem teološkim temama iz teologije pravi filozofiju (kršćanske) religije.

⁸⁴ To da stvari s tim u vezi nisu bile jednostavne, a teren vrlo sklizak, pokazuje Turčinovićev razgovor objavljen u reviji *Start* 1978. godine i njegova pojašnjenja s tim u vezi. Usp. Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 253s, 263s.

⁸⁵ U njegovoj rukopisnoj baštini nalaze se fascikli bilješki i ekscerpata naših autora iz XVII. i XVIII. stoljeća kao i ekscerpti iz spisa katoličkih i pravoslavnih autora iz XIX. stoljeća. Jedan dio tih materijala poslužio je obuhvatnijem i točnijem ambijentiranju

istraživati i proučavati te dimenzije naše crkvenosti i s time povezano našu hrvatsku stariju i noviju teološku baštinu te u isto vrijeme biti ukorijenjen u svaki puta sadašnjem povijesnom času u kojem Crkva svoju vjeru živi, kako u nas tako i diljem svijeta. Kod Turčinovića se to osjeća i vidi. Teolog, dakle, stoji u sadašnjosti, ali pritom jednom rukom zahvaća u prošlost teološke misli, a drugom zahvaća u svoje vrijeme i »radi« na tome da vjera bude svjetlo i sada i ubuduće svakome tko je spreman u tom svjetlu »čitati« svoj život i stvarnost u kojoj živi i djeluje.

I na kraju, *polidijalgičnost*. Teologija u naše vrijeme mora imati i ustrajno njegovati stav polidijalgičnosti. To proizlazi ne samo iz njezine intimne naravi nego je to i trajni napatok Drugoga vatikanskog koncila koji u svojim dokumentima inzistira na dijalogu kao formi odnosa koji Katolička crkva mora imati sa svijetom kulture, znanosti, s drugim kršćanskim Crkvama i zajednicama te sa svijetom religija i svjetonazora.⁸⁶ Širok dijapazon Turčinovićeve djelatnosti – mnogo više negoli njegovi tekstovi – pokazuje upravo tu polidijalgičnost njegova vjerskog i teološkog stava. Kontakti i suradnja s umjetnicima, znanstvenicima (posebice na polju društvenih i humanističkih znanosti) te s vjernicima i teozolima iz pravoslavlja i protestantizma to bogato dokumentiraju.⁸⁷ Odatle proizlazi potreba i imperativ dubljeg poznavanja vlastitog vremena te kulturnih i intelektualnih strujanja u njemu. Stoga teolog mora biti u neprekidnom dijalogu sa svijetom kulture i umjetnosti, filozofije i društvenih znanosti kako bi mogao detektirati mjesta na kojima se pokazuje očita ili pak samo jedva vidljiva i stidljivo skrivena otvorenost, a možda i tihi vapaj za porukom radosne vijesti. Pritom ne treba zaboraviti tradiciju, ali poruku valja reći tako da ju uši suvremenika mogu čuti i poslušati.

---

misli Krste Pejkica (XVIII. st.). Ovdje navodimo samo neka važnija imena: Ivan Stojković, Markantun de Dominis, Mihael Radonić, Juraj Križanić, Antun Kanižlić, Juraj Mulih, Antun Bačić, Franjo Ksaver Pejačević, Bernardo Leaković, Tomo Bardić, Petar Stiić i dr.

⁸⁶ Usp. *Pastoralnu konstituciju o Crkvi u suvremenom svijetu* »*Gaudium et spes*« i *Dekret o apostolatu laika* »*Apostolicam actuositatem*« te deklaracije o kršćanskom odgoju, slobodi vjeronanja i o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama (usp. natuknicu 33). To je sa svom potrebnom jasnoćom i vjerno Turčinovićevoj misli istaknuo Stjepan BREBRIĆ, Josip Turčinović i Kršćanska sadašnjost – nadahnuće i vizija, u: *Kana*, 42 (2011.) 3, 15: »Teologija [...] mora biti u funkciji osposobljavanja vjere za zreo i ravnopravno susret s kulturom današnjeg čovjeka.« Autor s pravom ističe potrebu teološkog istraživanja i promišljanja suvremenog svijeta i njegove kulture te višeslojnog dijaloga s njima.

⁸⁷ Usp. odjeke u tekstovima sabranim pod naslovom »In memoriam« u bibliografiji Turčinovićeve radova, u: Josip TURČINOVIĆ, *Odjeci vjere*, 474s.

Zaključak

Nemamo razloga misliti da je moderni i »postmoderni« čovjek manje prijemljiv za tu poruku od onog predmodernoga. Napast da se tako misli mogla bi biti znakom da vjernik živi i vjeruje mimo svojeg vremena ili da u vjeri nije dostatno ukorijenjen. Na svakom svjesnom vjerniku, a posebice na teologu je da to uvidi, pomogne otvoriti oči te upozori na ono što pritom valja činiti – u stilu našeg autora koji je komentirajući vjeru apostola rekao: »Za sve njih vjerovati Bogu značilo je predati život zadacima na koje ih je Bog zvao. [...] Vjerovali su zahtjevnome Bogu koji spašava ljude. Tim korakom je vjera postajala njihova stvarnost, najosobnija, najdublja odluka. Odazivom, spoznavali su i Boga, što hoće i kakvo mu je 'srce'. To nisu mogli spoznati unaprijed – iskusili su ga odazivajući mu se, vjerujući mu. Zato je vjera svima bila put u nepoznato, u još nedogođeno. To je put koji sam sebe potvrđuje tek kad se prevali...«⁸⁸ Ili kako je to jasno, snažno i angažirano, u smislu apela, izrekao u tekstu za film *Na putu pomirenja*: »Vjerujte suncu koje vas prati. / I ne dajte si sjeći puta. / Vaš je polazak, / A cilj pripada putu.«

Summary

WHAT IS THEOLOGY?

THE UNDERSTANDING OF THEOLOGY IN THE THOUGHT OF JOSIP TURČINOVIĆ

Stjepan KUŠAR

Catholic University of Croatia
Ilica 242, HR – 10 000 Zagreb
stjepan.kusar@gmail.com

The article tries to present the understanding of theology in the published texts of prof. dr. Josip Turčinović (1933 – 1989). He did not engage with this issue directly, but the idea of theology as understanding of faith is quite present in his thought and sometimes even pointed out. The reconstruction of this modo exercito given understanding begins with his texts, which are mostly of kerygmatic nature, and deals firstly with Turčinović's understanding of faith in Triune God as the basis of theology. After that the article presents the main dimensions of the concept of theology that can be detected in his texts: there, theology is seen as an understanding of faith, a discourse

⁸⁸ Navod u: *Kana*, 22 (1991.) 10, 26.

on God, as a reflected form of self-understanding of the Church, and as the face of faith that is turned towards the public. In all of this there is a touch of critique understood as, for faith and theology, a needed discernment of facts in the Church and society, and a touch of praxis or realisation of faith in life of a believer and his/her community. The final part points out some consequences of Turčinović's understanding of faith. These concern the theologian as a person and his/her work, research on our theological heritage, and necessary poly-dialogical character of theology in contemporary cultural and social conditions.

Keywords: *theology, faith, Gospel, Josip Turčinović, Jesus Christ. Triune God, the Church, culture, society.*